

39  
M. G. H.

HISTORISK och OECONOMISK  
BESKRIFNING

ÖFVER

HAUHO SOKN

UTI

TAWASTLAND,

MED

WEDERBÖRANDES TILSTÅDJELSE,  
UNDER

OECONOMIÆ PROFESSORENS och KONGL. SV.  
WETTENSKAPS ACADEMIENS SAMT KONGL.  
WETTENSK. SOCIET. I UPSALA LEDAMOTS,  
OCH H. T. ACAD. RECT.

H<sup>R.</sup> PEHR KALMS  
INSEENDE,

DEN 6. NOVEMB. 1756.

SOM ET ACADEMISKT PROF I ÅBO ACADEMIENS ÖFRE LÄRO-  
SAL PÅ WANLIG TID TIL ALLMÄNT OMPRÖFWANDE  
FRAMSTÄLT

AF

CHRISTOPHER HERKEPÆUS,

TAWAST-LÆNNING.

ÅBO, Tryckt hos Direct. och Kongl. Boktr. i Stor-  
förstend. Finland, JACOB MERCKELL.

*H. R. Ruffin*

KONGL. MAJ:TS

Tro-Man och Öfwerste-Lieutenant wid Tawastehus  
Låns Infanterie Regemente,

*Samt*

Riddare af Kongl. Maj:ts Swårds-orden,

*Den Wälborne Herren*

**HERR ANDERS HIND.  
RAMSAIJ,**

Nådige Herre.

**A**T med en tapper arm, i örlig manligt kampa,  
Upodla kärr Morafs i fred, i inhåmsk bygd.  
Det är, at snillet rått til allmän nytta låmpa,  
Det är, at wördad bli, och känd för dubbel dygd.

☆ ☆ ☆

I Rom man Hjeltar sedt, båd Plog och Hjelman sköta,  
Från plogen ha de gådt bewåpnade i krig,  
Oss samma gylne tid nu åfwen tyckes möta;  
Wi hjeltar också ha, som trampa deras stig.

☆ ☆ ☆

J Wårda Man, hwars namn på detta bladet teknas,  
Ehr flit i hushålls wett, Ert mannamod i fält,  
De wisa, at med fog, bland desse J bör råknas,  
Ehr dygd för detta Ehr, bland deras antal stält:

☆ ☆ ☆

Lef nögder i vårt land i många Nestors tider!  
Låt hushålls rön, som förr, Ehrt tidsfördrif förbli,  
Ehr sällhet grönske stads, Ehr lyckan ware blider!  
J på Ehrt sällhets strå, må frucht och blomma si.

Wälborne Herr Öfwerste-Lieutenantens  
och Riddarens

ödmjukaste Tjenare

C. HERKEPÆUS.

KONGL. MAJ:TS

Tro - Man och Major wid Artilleriet, samt Riddare af  
Kongl. Maj:ts Swärds - orden

*Wälborne Herren*

# HERR ROBERT CHARPENTIER,

Nädige Herre.

När jag på desse blad framter en liten affskildring öfwer min fosterbygds naturliga förmåner och Hushåls förkofring, wore det et inbrätt i den rättighet Herr Majoren och Riddaren äger, at bliwa wördad ibland denna ortens förnämsta Landthus-hållare, om jag det icke äfwen i ödmjukhet med desse få rader utmärkte. Herr Majoren och Riddaren har icke allenast med mycken flit lemnadt landet nyttiga efterdömen uti en rätt jordskötsel, utan ock med kåstnad upfört bygnader, som äro prydnader i orten, och förblifwa tacksamma vitnen af Herr Majorens och Riddarens nidlagde flit och möda. Den stora kärlek, som Herr Majoren och Riddaren hyser för wetenskaper och deras idkare, har giordt, at jag tiltrodt mig låna åt detta mitt ringa snillesfoster glants af Herr Majorens och Riddarens widfrågda namn, och äfwen smickra mig med det hopp, at det höggunsligt ansedt blifwer. Den Högfte kröne Herr Majorens och Riddarens lefnad med ymnig sällhet? Lyckan främje des wårda affikter? Hellsa, fundhet och den Högfsta wälsignelse öke des någon. Mig är en ära och sågnad at med en beständig djup wördnad framleswa

Wälborne Herr Majorens och Riddarens

*ödnjukaste tjenare*

CHRISTOPHER HERKEPÆUS,



Probsten och Kyrkoherden öfwer Församl. i Hauho,  
Tulois och Luop., samt det dertil lydande Contract,  
*Den Högärewördige och Högårde Herren*

**HERR MARTIN  
MARTINIUS.**

Landt - Secreteraren i Helsingfors,  
*Ådle och högaktade Herren,*

**HERR SALOMON  
STICHÆUS,**

Höggunstige Herrar och Gynnare.

**T**illåten, mine Herrar, at jag med Edra wårda  
Namn fördristar mig at fråga detta mit för-  
sta tanckeförsök, som angår min fosterbygd. Jag  
har funnit min skyldighet wara, Eder, mine Her-  
rar, det samma i ödmjukhet upoffra, hållt at  
derigenom betyga den tilbörliga tackfågelle och  
ärkånsla, hwaraf mitt sinne emot stor ynnest och  
bewågenhet är upfylldt. Uptagen då detta, såsom et  
tecken af min lifliga ärkånsla, och låten det sam-  
ma äfwen blifwa såsom et troget witne och säker  
pant om min wördsamma tilgifwenhet. Hwad ö-  
de och omdömme detta mitt ringa arbete för öf-  
rigit hos Eder warder winnande, förmodar jag  
dock, at dess ofullkomlighet ei beröfwar dess al-  
strare den hugkomst och åtanka, hwilken han hos Eder  
utbeder sig städse få åga. Näst allwållignesses tilön-  
skande, har jag den äran, at med wördnad framhårda

Mine Herrars

ödmjuka tjensse

CHRISTOPH. HERKEPÆUS

Vice Crono-Befallningsman,  
*Högwälsachtade,*

**H<sup>ERR</sup> ANDREAS  
HERKEPÆUS,**

Min Högtårade Aldrakäraste Fader.

**T**Å för allmänheten jag vågar lämna en kort  
beskrifning öfwer min födloort, wore san-  
nerligen högst obilligt, om jag ej nyttjade et så öns-  
skeligt tilfälle, at i allmänhet förklara min wörd-  
nad och kånbara sinnes rörelse för min huldaste Fa-  
der, som wid min upfostran haft en öm omwårdnad,  
och städse wakat öfwer min wälfärd. Påfångt år,  
at med min ringa tanke- och talemått, som än-  
nu år stadd i sin början, bjuda til at afskildra den  
Faderliga kärlek, och berömma den huldhet och  
ömhet, som jag alt ifrån min födslostund, rönt  
wara så stora och otaliga, at jag wid deras erhin-  
dran i förundran stadnar, och åtankan af den sam-  
ma sysselsätter mina sinnen, at uptänka medel til  
den skulds afbördande, uti hwilken de mig fördju-  
pat; Ty Eder Faderliga omsorg, Eder möda och  
Eder dryga kostnad, hafwa warit de medel, ge-  
nom hwilcka denna åker blifwit fruktbar, som nu  
framskiuter första axet. Eder derföre, min Hul-  
daste Fader, upoffrar jag, til et, fast ofullkomligt,  
prof af min wördnad, och i brist, af all annan  
wedergällning för edra mångfaldiga wälgjörningar,  
förstlingen af den blomman, som nu under en så  
öm

öm Faders vårdnad njutit sin rätta ans, förutan hwilken hon länge sedan bleknadt och wifnadt. Uptagen nu detta såsom en plikt af en tilbörliq årkånflo. Mit gjöromål, få länge jag med Eder ibland de dödeliga råkna, skal wara, at upfända trogna suckar til den Allrådande, det tåktes Han Eder, min Huldaste Fader, icke allenast til höga äldren uppehålla, och den nåd beskåra, at med god hälfa, få bära, de snart annalkande grå håren, utan ock i ymnogt mått tildela alt det, som menniskorna ifrigast efterstråwa; på det jag då med Edert bistånd ännu sige wistas på denna ort, där jag i dygd och wifhet hoppas få både mognad och styrka. Förblifwer städse med största wördnad,

Min högtårade Aldrakäraste Faders

ödmjuk - lydigste Sön

CHRISTOPHER HERKEPÆUS.



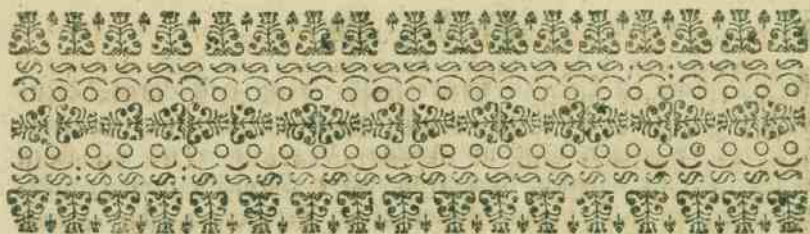
## Til Herr Auctoren.

**B**land alla de Vetenskaper, som äro lemnade til de dödeligas upodlande, i timmeliga mål, är ofelbart en rättmätig hushåldning, på kundskap och förfarenhet bygd, den, som med rätta tillägnar sig det förnämsta rummet. Genom de wila anstalter, som en Öfwerhet gör til dess uphielpande, förskaffar den sig et odödligt namn, och de ärestoder, som ej tiden mächtig är kullkasta. En undersåte deremot, har den nytta häraf, at han ej allenast förstår förse sig, utan ock sina grannar med förnödenheter, och han således intet annat än upmuntras, at framgie vidare förslag til dess förkofring. Hon lär huru man genom jordens idoga brukande skal hemta en ymnog skjörd. Hon visar sättet, at ansa allehanda örter och trån, som tiena til menniskans föda, samt hållas bibehållande. Hon underrättar huru de tama diuren ansas, huru de befordras til afstring och huru de trifwas, huru de willa fångas, samt huru begges aflemningar nyttias tilmenniskians uppehälle. Hon gier wid handen huru man utur jordenes gömmor upgräfwet de rikedomar, som uti hennes skiöte ligga fördolda. Ja hon är den, som tildelar sina tilbedjare alla de sällheter, som et Rike, hwarken genom krig, eller sina grantzors widd, eller ock på något annat sätt utom henne, kan förwerfwa sig. En sen ånger, öfwer våra Förfäders efterlåtenhet, har warit den ringa frukt wi se dem årst. En antagen sed, den må då hafwa warit fördelaktig eller ej, har så förblindat mångens sinne, at de härligaste rön blifwit å sido fatte. En uplystare tid, uti hwilcken wi lefwa, har dock welat drifwa bort det mörker, hwarmed wi warit häftade, och då hwar och en är mon om at framlägga sin för-

Kerbygds fruktbarande parker, med mera, som en naturens  
 granfkarer kan i acht taga, är ej under om hon dageligen  
 fliger til större högd. Min Herre, som til sit första snille  
 foster utwalt et så lystert ämne, som föddso-ortens beskrif-  
 ning är, förtienar altså et oklandrat loford. Den wänskap  
 J mig bewist, pålade mig fuller at framsöra alt, som kun-  
 de tiena til Ert beröm; men som jag är öfwerlyg, at J ej  
 ären så mycket älskare af prunckande och utfrade ordalag,  
 som af en ren och uprichtig wälmening, flannar jag uti en  
 kort önskan. Eder slit och möda släte åt Eder de Crant-  
 zar och kröne alt Ert företagande, med den lycka, som  
 Himmelen åt alla, om sin sanskyldiga nytta besittande, plä-  
 gar tildela.

DAVID P. STURER.





I. G. W. N.  
F Ö R E T A L.

**I** Bland det första och förnämsta, som i alla wälinrättade Samhällen lägges til grund för et lands upodling och Hushållningens förbättrande, är en ren och pålitelig kännedom, beskrifning och underrättelse om Landets rymd, des Naturalier, Förmåner, *climat*, lägen, Floder, strömmar, segelleder, Bergryggar, samt *proportion* af Siöar, Kärr, bördig marck, Berg och ödeskogar. m. m.

Hwarest kunskapen saknas om alt detta, der famlar man i mötecker med alla anstalter i den allmänna hushållningen. Hushållsbyggnaden upställes på swaga stöder, och man liknar i alt en man, som är ägare af mycket godt och stora skatter; men icke förstår deras rätta värde, eller gitter lämpa sin fördelachtiga belägenhet sig til någon särdeles förmån eller nytta.

Om nödwändigheten och nyttan af landsorternas *œconomiska* beskrifningar, och kännedom til deras naturalier, finnes witsord så i äldre som nyare häfdahandlingar; derom tala *Chinesarens* omhögnsnad och makalösa framsteg i hushållningen; detta bewitnar alla, igenom försigtig hushållning, wälmående och förmögna *staters* trefnad i *Europa*. De få

förfök, som til Landsorternas beskrifning och deras Naturaliers utredande i vårt kära Fosterland blifwit gjorde, hafwa och tydeligen rögt sin nytta. Wi känna nu de stora Naturens förmåner, Skaparen vårt Samhälle unnat, närmare än förr; Det ena syndet efter det andra, har gifwit anledning at lärnas dem ofs til mycken förmån och nytta; Allmänna hushålls lagarne hafwa bekommit ljus, när inhämske näringar blifwit rätt til sin art och beskaffenhet stälde för öppen dag; Wi se, wi finna och nu erfara tydeligen, at inga säkra mått och steg kunna tagas til vår hushållnings förbättring och uprättande, innan wi först lära känna vårt land, vår hembygd, och de förmåner i naturen ofs här äro tildelte. Så länge denna ömma och högstnödiga omständigheten ej är utredder, kan man med säkerhet än icke weta om något enda närings fång i hela landet idkas på sit naturliga och beqwämliga ställe; hwaruti landets bästa och ädlaste ämnen bestå; hwilka äro de förnämsta, som först böra förädlas, at kunna i längden öka och understödja handels *Producterne*; alt sådant är til mästa delen så länge obekant. Landets näringslöshet kan ej hjälpas, innan man wet, hwad i landet finnes, och hwarmed folket bör hufwudsakeligen sysselsättas. Så länge landet ej är beskrifwit eller skärfkädat til sine *Mineralier*, willa växter, Djur, kräk och andra naturfens gåfwor, utströmmar ifrån riket, Utlänningen til rof, ansefnlige penninge *summor*, för färge örter, färgor, *Medicinal* växter, och åtskilligt dylikt, som vår hembygd, tör hända, icke allenast til eget, utan och många andra Samhällens behof, friwilligt framallstrat. Enär man i mångt och mycket än nödgas sakna kunskap, om inwånarenas brukeliga hushållning; wet icke tilfullo inrotade plägseder i Åkerbruk, Äng och Boskaps skötsel; är okunnig om deras mat, dryck, *diæt*, tilfällen til fundt eller ofundt wain, sjukdomar, med mera, så kunna hwarken de

förre

förre omständigheterna rättas eller de senare förekommas, i korthet: så länge landsorterna til sina belägenheter och naturliga förmoner äro obeskrisne, står med hushållningens förbättring mycket ringa at uträtta, allmänna hushållslagarna äro näst i emedlertid såsom *Universale Panaceer* i *Medicin*, hwilka brista wid de farligaste *Symptomer*, och ej på långt när göra förmodad och påsyftad nytta.

At efterkomma en kär plikt emot min Fosterbygd, och at gifwa andra mera uplyftare än mig anledning, at känna och blifwa underrättade om min Födelse orts belägenhet, och naturliga förmåner, åtager jag mig den friheten, bewägne Läfare, at här lämna dig en tekning af de få anmärkningar jag, rörande et så wärdigt ämne, samlat och upfatt. Döm om dem efter min wälwilja och mitt men, lösa upfat, samt anse mig wärdig Din Gynfamma åtanka.

§. 1.

Om *Hauho* Sokens Rymd och Belägenhet.

**H***Auho* Sokn är belägen i Tavastehus län och Nedre Hollola Härad, 1. och  $\frac{1}{4}$  mil ifrån Tawastehus i Nordost, och finnes utfat på den nyaste Landt Chartan öfwer Sverige och Finland emellan 61. och 62. graders och. 55. minuters Pol-högd, gräntsar åt Söder och Sudwest til Wono och Hattula, åt Nordwest til Pälkäne och Canggala, åt Norr til Padasjoki, och i Sudwest til Lampis Socknar. Denna Sokns rymd, bredd och längd, kan ej så noga utfättas; dock är den ungefär 4. mil lång från Öster til Wäster och 4. mil bred, från Norr til Söder. Den delas uti 3. delar, Moderkyrckio länet, Tulois Capell giäld som ligger i Öster, och Luopiois Capellgiäld som ligger i Nordost ifrån Moderkyrckan.

Denna Sokn är för sin angenäma och behageliga belägen-



lägenhet mer märkvärdig än många andra. Ty, har naturen någorlades rögt sin HETres wishet och godhet, så är det sannerligen här ikiedt. Här har hon ej efterlat, at meddela det, som menniskliga ögat kan förlusta och förnöga. Här är öfwerflöd på måst alt det, som kan tjena menniskian til nytta och fördel. De här besinteliga stora och wida träsk, långa och stora Åar, Bäckar, Forssar och oräkneliga många större och smärre insjöar, utan något ut- och inlopp, som utgiöra nästan hälften af Socknens rymd, lemna ej allenast alla Socknens inwånare ymnog Fisk af flere slag, utan förorsakar äfwen de rörelser, som nödtorften til des beqwämlighet och fördelachtighet fordrar. Den på flere ställen här förekommande, ymniga, wackra löfrika skogen, hyser uti sig mångahanda skogsdjur och fåderfä, dem han hwar idog och trägen efterletare ymnogt meddelar. Soken innefattar uti sig, dels högre och nog widsträckt, dels och lägre berg och backar, sten- och grus-blandade jordhöjder, förstörde berg, kullor, sandäsar, stenbackar, stenröten och sandhedar, lågt liggande flacka och widsträckta mässar, sanka myror och kärr, samt gröna ängar, nöisamma lunder, skuggerika fält, Blomsterfulla parker och *Echo* gifwande dälder, emellan och på hwilka man med förundran kan se naturens fågning, och tycka som sielfwa Flora med all sin härlighet hade tagit sit ölhåld på dessa gröna kullar och löfbeprydde Blomsterfält. De något stora gräsfulla slätter, giöra denna Socknens läge ljust och ganska behageligt. På de stora wälbelägna, kullriga och fruchtbärande Åkrar, ser man med nöge naturens wärckstad, huru den med flit arbetar på wår föda; med et ord; här finnes ymnogt förråd uti alla tre Naturens Riken, som kunna både mätta menniskliga ögats lyftnad och färra en naturens ransakare uti största nöje och förundran.

De här förekommande wackra och wälbygda Herre gårdar

gårdar, samt in wid träsken rätt intil hwarannan belägna Byar, bidraga ej litet til Soknens prydnad och behageliga utsicht.

§. 2.

Om Antiquiteter och Gamla Minnes  
Märcken.

**H**Waraf Hauho Sokn fät sit namn, kan man ej med wiffhet säga. I äldre tidar har Soknen blifwit kallad Tulois. I gamla Jordeböcker, handlingar och ikrifter kallas den Hauho och Tulois Soknar. Men enär de hafwa börjat at kalla den Hauho; derom har man ej någon underrättelse. Tulois Kyrckia, som nu är Capell, och tydeligen röijer sit ursprung ifrån Påfwedömmet, har i äldre tider warit denna Soknens Moderkyrckia. Men enär och hwarföre denne blifwit Capell under den nuwarande Moderkyrcka, är igenom äldren i mörkglömska så nedfänckt, at man derom ingen underrättelse hafwa kan. I äldre tider har hela Luopiois Capellgäld och åtskillige Byar ifrån Moderkyrckio länet, hört under Tulois församling; (a) Men sedan Moderkyrckan blef bygd, hwilken gjordes rumrikare än Tulois, blef Luopiois Församling lagd til Moderkyrckan. (b) Denne Sokn har i fordna tider ej warit så tät bebodd som den nu är; men des behageliga läge, fiskrika Siöar, och den fruchtbara jorden, har lackat folcket at här fätta sig neder. Sedan Inwånarena efter handen begynt förökas, och det utan twiswel föll dem beswärligt, at så lång wäg resa til sin Kyrcka, neml. Tulois, lära de gjordt ansökning om den nuwarande Moderkyckans anläggning, som förmodeligen straxt dem blifwit förundt. Widare underrättelse om denna Sokns första anläggning, har man, i brist på all sägen, och tilförläteliga handlingar, ej at tilgå,

sedan Kyrckans skrifter och Documenter år 1713. blef af Rys-  
sen förderrefne och på Kyrckiobackan upbrände, som män-  
ga än weta at intyga, hwilka warit åfyna witnen til Kyr-  
kans grymma härjande och medfart.

Soknens Moderkyrcka är belägen i en by, i äldre tider  
Sullittula, men nu Kyrckiooby kallad, på en sand-högd, och  
har under sig åt wäster et stort träsk, som på Finika he-  
ter Hauhonselkä. När denna blifwit bygd, kan man ej  
weta; men at den blifwit upmurad i Påfwe dömmet, kan  
slutas af de så kallade Munkeskäp i Sacristie murarna,  
och af några gamla Mäffe böcker på Latin in folio och  
quarto, som ännu förwares i Kyrckan. Hon är 43. alnar  
hög, murad af fast grof gråsten, men gaffarna af tegel.  
Des längd inuti är 56. alnar, och bredden 21.  $\frac{1}{2}$  aln: har  
innantil et högt hwalf, försedd med 6. pelare, och utanpå et  
wackert spåntak utan torn. På des norra wägg, något i-  
från Choret, står en uthygd Sacristia, bestående af 7. al-  
nars längd i quadrat, under hwilken är Kyrckans Wjnkäl-  
lare. På des södra wägg är en hög och wälmurad Farstu-  
ga, och en liten dör wid Choret, hwarigenom folcket i äl-  
dre tider gåt i Kyrckan. I wästra gaffwelen är ock en  
stor dörr, genom hwilken alla Lijk, som begrafwes i Kyr-  
kan, bäres. Genom 6. stora fenster, som insläppa dagen,  
är Kyrckan innantil nog ljus, och öfweralt hwirmålad, samt  
med wackra bilder, taflor, sacklor och Adelige Wapen  
prydd och zirad, hwilka göra henne nog behagelig och  
täck inuti. Här finnes 3. Wapen, hwilkas inscriptioner än  
tydeligen kunna läsas, och här nedanföre uprepas skola;  
men de öfriga äro genom tidens wäldsamheter och omskif-  
ten så illa medfarne, at man med möda kan skilja mälning-  
gen, mycket mindre några bokstäfwer. Samma öde hafwa  
ock 4. fanor på södra sidan, hwilka aldeles redan äro ned-  
fallne och de 2:ne på norra sidan wid wäggen hängande ur-  
gamla fahnor, måst undergå, På



På Östra gäfwelen hänger et Adeligt Wapen med denne påskrift: Kongl. Maj:ts fordom Tro-Man och Öfwerste Lieutenant under Åbo Låns Infanterie, den Edle och Wålborne Taufonet Charpentier, natus 1611. Mortuus d. 4. Octob. Anno 1683. som ock Kongl. Maj:ts Tro-tjenare och Majoren under Karelska Reg. til Håst den Edle och Wålborne Erich Charpentier, natus 1648. mortuus d. 7. Octob. 1683. Kongl. Maj:ts Tro-Tjenare och Fendrich wid Tawastehus Låns Infanterie Bengt Charpantier, natus 1660. mortuus d. 2. Julii Anno 1685.

På den andra är följande Inscription:

Kongl. Maj:ts Tro-Tjenare och fordom Ryckmästare den Edle och Wålborne Herr Hindrich Boije til Strömnås och Commila, hwilken affomnadt i HErranom d. 2. Martii 1684. och begrafwen uti Hauho Moderkyrcka med en Adelig Process. 1692.

Under den tredje läses följande:

Annö 1691. d. 2. Novemb. Infomnade i HErranom Hans Kongl. Maj:ts Tro-Man och Lieutenant i Åbo Låns Cavallerie, den Edle och Wålbördige Herr Mårten Erichsön Ulf til Skyttälå och Käckala.

Emellan de första Pelaren ifrån Choret, hänger wår Frälsares Christli bild på korsens träd, med denne inscription.

Den Edle och Wålborne Herr Cornetten Robert Charpantier låtit måla Gudi til åra Kyrckan til Prydnad 1695.

Uti

Uti denna Kyrcka hänga och 2:ne stora och wälutarbetade ljus kronor af messing. Den första ifrån Choret på stora gången med 3:ne lag pipor, och åtta stycken i hwart lag, med denne påskrift:

Gudi til ära och thes Tempels prydnad, hafwer Majoren af Nylands och Tavastehus Låns Dragone Regimente Wälborne Herr Leonhard Sölfweswan denne ljus Crona förärt til Hauho Moderkyrcka.

På andra sidan:

HERren beware titt Tempel och täncke uppå din tjenare. Förfärdigat af M. Erich Näsman. 1742. Den andra och största hänger längre fram med tre lag pipor à 12. pipor i hwart lag, med följande inscription.

Tin Dyra fannings ljus, låt för oss ståds uptändas.  
Unn allmän frid, och at vår forg i frögd må wändas.

In Dei Gloriam & Decus Ædis sacræ in Hauho, ejusque sumtibus Lychnuchum hunc Pensilem conficiendum curarunt Holmiæ Anno 1745. Martinus Martinius. P. & P. Hauhoënsis. Friedrich Johan von Kreemer. signifer & Curator Templi. På andra sidan är en Sol med des utkastande strålar, med denne inscription: יהרה. och der under.

I tino ljus se wi ljus

Och Pryde härmed HERRans Huus.

Me fudit Holmiæ Johan Fahlsteen.

En wacker Predikostol står mit i Kyrckan på norra sidan in wid andra Pelaren, och en Mansfolcks lächtare äfwan för Södra dören. Kyrckans Wackra skrud och egen-  
dom

dom bewaras dels uti et stort i Choret stående skåp, dels ock uti Sacristian. Kyrckiogården är omgifwen med en fast sten-mur, hwilken är försedd med et wackert bräd-tak.

Bredewid Kyrckan i wäster uti sielfwa Kyrckioplatseket står en wälbygder klockstapel med spåntak och flagga. Uti denna hänga tre sköna och wälljudande klockor, af hwilka den mellanhängande är störst, och har på des ena sida följande: öfwerst föreställes en Sol utkastande des strålar med denne inscription: יהוה. och derunder: Hauho Moder-Kyrckias klocka, guten och upkiöpt i Stockholm af *Johan Fablsteen*, dels med Församlingens dels med Kyrckans bekostnad, år 1754. då *Martin Martinius* war Probst och Kyrckioherde derstädes.

På andra sidan.

Soknens förnämare Herrskap som gifwit mer och mindre härtil. *Robbert Charpentier* til Hakki-la, Major af Artilleriet. *Otto Christopher Schulman* Lieutenant. *Friedrich Johan von Kreemer* Fendrich samt Kyrckiones Föreståndare, *Andreas Herkepaus* Befallningsman.

På andra klockans öfra kant:

Gloria in Eccelsis Deo. Medardus Gesus. Goss. mich. Anno MDLXXXV: *Månsson Sevora* til Jutti-la. Fru *Ingeborg* til Skytt: denne klocka är förård til Hauho Moderkyrcka 1633.

På den tredie klockan, som af urminnes tider härdt Kyrckan til, fins några kors, och på des öfra kant, några owanliga Bokstäfwer.

Följande hafwa warit Kyrckioherdar wid denna För-



famling, så mycket som nuvarande Kyrckioherden och Probsten Herr MARTINIUS år 1726. af thet aldra äldsta folket här uti Soknen, och gamla Böcker de haft, kunnat inhämta.

1:rus Dn. THOMAS LAURENTII, war Kyrckioherde i Hauho, tå *Subscriptio Decreti Consilii Upsaliensis* år 1593. skiedde.

2:dus Dn. LAURENTIUS HERKEPÆUS. Om emellan denne Thomam Laurentii och Laurentium Herkepæum, warit någon Pastor wid Hauho, eller om denne sednare *immediate succederat* den förre, är aldeles obekant; icke des mindre är det hel wist, at en Laurentius Herkepæus *sub seculo* 16. warit härstädes Kyrckioherde.

3:tius Dn. ANDREAS HERKEPÆUS, denne tilträdde Pastoratet efter sin Fader Laur. Herkepæus, men owist hwad år.

4:tus Dn. CHRISTOPHORUS HERKEPÆUS, den nysnemdës Son, *succederade* sedan til Pastoratet, hwilken ock war Probst öfwer denne Församling, och dödde 1690.

5:tus Dn. JOHANNES GÅÅSMAN, denna blef Kyrckioherde 1692. efter salig Christopher Herkepæus, och war äfwen Probst öfwer denne Församling, dödde den 18. Novembr. 1709.

6:tus Dn. MATTHIAS MARTINIUS, född här i Soknen, uti Tulois Capellgiäld, Pohjois by och Häppölä hemman, tilförene secundus Theologiæ Lector i Wiborg, och Kyrckioherde i Säckjerwi, samt Contracts Probst, tilträdde detta Pastorat 1711. den 4. Junii. Tå Ryssen år 1713. intog Tawastehus län, begaf han sig på flychten undan til Swerige. Emedlertid och så länge fienden innehade detta landet, har en, då warande Student, och sedermera Kyrckioherde i Kisko Sokn, wid namn CHRISTOPHER ROOS förrättadt Pastoris syssa här wid Hauho, men efter honom blef

blef Sacellanen wid Tulois Capell Dn. LAURENTIUS JOHANNIS FRISIUS af Ryska Öfwerheten förordnad at wara Pastor härstädes, hwilken och ända til fredsslutet år 1721. den tjensten förestod, men begaf sig sedan igen til sin Sacellanie i Tulois. År 1722. kom Probstén Matth. Martinus til bakars til denne sin Församling, hwilken år 1723. updrog sin beställning at sin äldsta Son, och dödde mått af lefwande och ålder den 1. Septembr. 1728.

7:mus Dn. MARTINUS MARTINIUS, den nysnemdes Son, tilförene Vice Pastor wid Örebro stads Församling i Nerike, hwilken år 1723. med Kongl. Maj:ts allernådigste samtycke erhöit sin Faders lägenhet, men kom ej at tilträda Pastoratet, för än den 3. August. 1724. sedermera förordnad til Contracts Probst, hwilken med synnerlig omsorg och beröm bekläder detta Embete.

Capellaner wid Moderkyrckio Församlingen hafwa warit följande:

1:mus Dn. CANUTUS PAULI, denne war Capellan, då Thomas Laurentii war Pastor i Hauho.

2:dus Dn. MARTINUS LYRA, sedermera Pastor i Cuhmois.

3:tius Dn. ERICUS HERKEPÆUS, war salig Probstens Christophori Herkepæi Broder, hwilken blifwit hastigt och mycket oförmodeligen död på Capellans Bostället Eröla.

4:tus Dn. ANDREAS HERKEPÆUS, *succederade* sin Fader Eric Herkepæus och blef död 1704.

5:tus Dn. SALOMON STICHAUS blef år 1705. Capellan här i Hauho, och begaf sig år 1713. på flychten undan Fienden til Swerige, hwareft han förordnades til Batalions Predikant wid Finska Armeen. Emedlertid war Dn. Benjamin Cojander, efter Ryska Öfwerhetens förordnande Sacellanus här wid Hauho. Sedan fredan war återwunnen, infant sig Dn. Salomon Stichaus år 1722. här igen wid Sacella-

nien i Hauho, det han förwaltade tils han år 1737. blef Kyrckioherde i Jemsiö.

6:tus Dn. HENRICUS LEVANUS, tilförene Rectör Scholæ Pædagogii i Borgo, Capellan härstädes 1738. hwilken til Församlingens färdeles nöje förestår nu denna lysla.

*Tulois Capell* är beläget 1. och  $\frac{1}{4}$  mil ifrån Moderkyrckian, wid ändan af Suolijerfwi träsk, på en åker, et litet stycke ifrån Sairiala gård. Kyrckan är mycket gammal och äldre än Moderkyrckan. Hon är bygd af grof gråsten; 30. alnar hög, och 30. alnar lång, samt 15. och  $\frac{1}{2}$  aln bred, alt innom muren. Liten ifrån des nordöstra hörn är en wacker Sacrastia med wjnkällare derunder. Nyligen är Kyrckan inuti hwälfder med bräder; ty förut war här allenast et platt brädtak. Utanpå har hon et ganska resigt spåntak, doch nu utan torn; ty för några år, då Kyrckiomuren och taket lagades, blef det wackra tornet, som den på sig hade, nederriswet. En gammal Påwisk mests skiorta bewares i Kyrckian, som är hel besynnerlig. Kyrckogården är kringbygd med et Planck af stöckar, och täkt med et wackert brädtak. Uti sielfwa Kyrckioplancket står en liten Klockstapel, uti hwilken 2:ne små wätklingande Klockor hänga. Den mindre har ingen inscription, men på den större ena sida är et språk af Pred. Bok. 4: Cap. v. 17. Bewara tin fot när tu går til Gudshus, och kommer til at höra. På andra sida: Gudi til åra och des Församling Tulois Sokn til tjenst, år denne Klocka om guten och widgad worden 1740. me fecit *Erich Näsman*.

Gudstjensten förrättas af en ständigt här boende Capellan, som af detta Capellgiälds inwånare uppehålles.

Capellaner härstädes hafwa warit följande, så mycket man kan hafwa underrättelse om.



1:us Dn. THOMAS ANDREÆ, Capellan härflädes, då Thomas Laurentii war Kyrckioherde i Hauho.

2:us Dn. MATTHIAS BRUNNERUS.

3:us Dn. PETRUS FRISIUS, sedermera Pastor wid Finska Förfamlingen i Stockholm, derifrån han erhöit Transport til Joutzeus Förfamling wid Wiborg.

4:us Dn. LAURENTIUS FRISIUS, den nysnemdes Broder, war under Ryfska wäldet Pastor i Hauho, så Dn. Johannes Herkepaus i des ställe war Sacellanus i Tulois, men efter fredsflutet tilträdde han sin förra lägenhet, och dödde den 1. Junii 1732.

5:us Dn. JOHANNES SAVENIUS, vice Pastor, tilförene Adjunct i Mörskom, blef Capellan 1734. hwilken nu til sina ähörarens nöje och upbyggelse förestår denna syssa.

*Luopiois* Capell eller Westkanla, är belägen 2. och  $\frac{1}{4}$  mil ifrån Moderkyrckan. Kyrckan ligger på en slätt, och är omgifwen af åkrar. För aflägsenheten och den långa wägens skull til Moderkyrckan; bygde desse Luopiois boer sig i början en Sokne stuga, hwari af någondera utaf Capellanerna ifrån Hauho och Tulois i förstone hwar 4:de söndag blef Gudstjenst förrättad. Men sedan deingo höga wederbörandes tilstånd, at anlägga här et Capell, och ständigt behålla en Präst, som af dem skulle förförjas; har alt sedan den 1. Maji år 1692. här ständigt blifwit Gudstjenst förrättadt och liken begrafne, med mera. Men då Inwånarna efter handen alt mer och mer begynte förökas och tiltaga, och den gamla Kyrckan, som af Soknestugan utwidgades och giordes, blef för folckets tilwäxt förträng, funderades den nuwarande Kyrckian, på samma Kyrckogård, fast ej på samma ställe, som den förra stådt. Grundwalen til denna wackra trä Kyrckia lades år 1734. hwilken med önskelig drift blef färdig 1735., och på Allhelgona dag, af nuwarande Probstén och Kyrckioherden inwigdes.

Denne Kyrcka är 30. alnar hög, 32. alnar lång, samt 16. bred, innom knutarne. På des norra wägg står en utbygder Sacristie, med en liten hwälfder källare derunder. Inuti är Kyrckan hwälfder med bräder, och med en messings ljus Crona, samt en läcktare i wästra ändan beprydd. Utanpå är hon täckt med et wackert Spåntak utan torn. I Öster straxt om Kyrckan uti sselfwa Kyrckioplancet, står en på det här i orten brukeliga sättet med spåntak och flagga bygd Klockstapel, hwaruti 2:ne wackra wäljudande Klockor hänga. På den större Klockans ena sida, afbildas vår HERRe Christus hängande på Korsset, omgifwen med *Cherubim*, under hwilken läses desse ord: HERRa miusta minua coscas tulet valdacundas. Luc. 3: v. 24. *Gabriel Melart. Anna Maria Jusleen.*

På andra sidan:

Coscas culet cupar Kellon  
Cumisewan Corkiasti,  
Tule tarcan taiwan tatan;  
HErran hywän huonefeen,  
Oppi oikiat ottamahan  
Armon autun andawista  
Sanoist sangen suloisista  
Cosc me caunil culutuxel  
Luopioisten luwallisten  
Cappelin cauniftuxex  
Wast udest walettin  
Turun caunis caupungissa  
Erikilda Näsmannilda 1741.

På andra Klockans öfra kant läses följande påskrift:

Gloria in excelsis Deo. Wälbetrodde *Isaac Bock*. Manhaftig *Erich Bock*. Wällärde *Anders Cojander*.

jänder. På andra sidan: Wålborne Fru *Catharina Munck*. Wålborne *Gustaf Johan Birckholz*. Omkring Klockans periferie: *Ambrosius terram meam fudit* 1695.

Präster wid detta Capell, ifrån des första anläggning, hafwa varit följande:

1:mus Dn. ANDREAS COJANDER, tillföre Adjunct här-  
frädes för Capellanerne ifrån Hauho och Tulois, erhöit  
först år 1725. ordinair Capellans fullmacht, och år 1739.  
updrog sin Capellans lägenhet, med församlingens och *Plu-  
rimum venerandi Consistorii* samtycke til sin måg, samt död-  
de samma år.

2:dus Dn. ERICUS PROCOPÆUS, måg til nysnemde Cojan-  
der, erhöit år 1739. Capellans lägenheten af sin Swärfader,  
och dödde den 16. Maji 1754.

3:tius Dn. HENRICUS SAVENIUS, den nysnätandes Måg,  
tillföre Adjunct hos sin Swärfader, *succederade* honom 1755.  
hwilken nu til sine åhörare upbyggelse förestår denna fylla.

I alla 3. Kyrckior förrättas Gudstjensten på Finska, eme-  
dan Inwånarena, Ståndspersonerne undantagne, äro intet an-  
nat språk mäktige. Uri desse kyrckor finnes och wackra mu-  
rade grafwar, doch utan grafstenar eller andra inscriptioner  
derpå. De förnämsta, som nu i dessa Gudshus hwila sina trötta  
ben, äro Soknens fordna Herrskap och Hederwärda lärare.  
Årskillige Kongl förordningar, stadgar och påbud, hwilka doch  
inter äro särdeles gamla, äro wackert inbundne, och förwaras  
i alla 3. Kyrckor. Inga särdeles märckwürdigheter finnes i  
Kyrckio Bäckren wara anteknade. Alderdomens qwarleswor  
förekomma här inga. Om denne Sokn m m. hade man  
kunnt gifwa större uplysning, så framt icke de mästa gam-  
la Documenter och Skrifter, som förut nemdes, under för-  
ra Ryfka öfwerwäldet bortkommit.

Hwad märckeliga och oblida öden, denna Sokn och  
hela Tawastland varit underkastad, wil jag nu i korthet

emör-



omorda. Åhr 1657. hade hela Tawastland af *Pesten* en bedröfwelig och swår giäst, som ej utan en dryg känning aflopp, och til dödsfens möreka boningar bort rykte en myckenhet af des inwånare. År 1710. fick igen en del af Tawastland kännas wid samma härjande och ödande fahrsot, då äfwen många gingo i det tyfsta. De stora och obefkrifweligen hårda miswäxt åren 1695. 1696. och 1697. plågade grymmeligen denne Sokn, jemte hela Tawastland, och i hast flyttade många til Ewigheten. Af närgående upfatskan skönjas den folckbrist som de samma åren här förorsakade. Här äro allenast de upteknade som wid Moderkyrkan blifwit döde.

År	Födde	Döde	Wigde
1695	75	98	20
1696	50	142	17
1697	14	828	18
1698	37	35	28
1699	36	18	24
1700	53	36	15
	265	1157	122

År 1713. skiede 1. och  $\frac{1}{2}$  mil härifrån, det olyckeliga Pälkäne eller Costio Slaget, då denna Sokn, hwarigenom Landswägen til Österbotn löper, framför alla andra, fick mer än nog erfara en mordisk fiendes grymma härjande och medfart. De som warit äfyna witnen af detta härjandet, och halfdöda undsluppit fiendens Mordiska händer, kunna ej utan bestörtning och rinnande ögon omtala de tider, när de detta sig til minnes föra. Fiendens grymhet war dagen efter slaget så stor, at han ej skonade de minsta däggiande barn, utan de blefwo tillika med sina mödrar, med spjut genom rände, på et mordiskt sätt mördade, lefwande upbrände,

brände, och på störrar uphängde. Inga böner, om de ock hade varit huru bewekelige, kunde förmå och förhindra Fien- den ifrån sin grymhet. De som tillika med wildjuren uti stora ödemarcker sökte at rädda sit och de sinas lif, blefwo ock derifrån upfökte och straxt på alt uptänckeligt mordisk sätt pinade och til döds piskade. Alla byar woro i lju- san låga, och röken stod up under himmelen. Alla piltebarn blefwo til fienda land bortsläpade. Alla Hästar, Creatur m. m. slogos anten ihjäl eller bortfördes; med et ord: Den- ne Sokn liknade efter desse jämmerfulla lägers släcknande, mera en förbränd ökn än et bebodt land.

År 1742, fick den så wäl som andre igen smaka Ryfka öfwerwäldet. Desse bittra och tida olyckor, samt ödande omwäxlingar, hafwa ej annat kunnat, än förfäta Soknen i et slätt tilstånd, så at ingen må förundra sig, om hushåll- ningen ännu härstädes saknar sin rätta högd. At anföra andre Soknens tid efter annan timade olyckelige händelser, blefwo för widlöftigt.

År 1614. uti Martii månad, då alla Finlands inwånare hade den ofskattbara lyckan, at någon tid se sin Allernädig- ste Konung närwarande, som då war den Stormächtigste Her- re och Konung **GUSTAV ADOLPH**, hwars Högst ärefulla äminnelse lefwer i Werlden, så länge den står, wedersfors äfwen detta Länets inbyggare, ja ock denna Soknens, hwarigenom han förtäljes hafwa rest, den höga Nåd, at hysa detta Nordiska *Leijoner* innom sina gränstor.

År 1752. den 6. Julii wedersfors åter denna Sokn den Höga Nåd, at wår nuwarande Allernädigste Konung **ADOLPH FRIEDERICH**, ej allenast hugnade des inwånare med sin högst efterlängtrade närwarelse, utan ock spi- sade middag innom des gränstor, på en backa wid Pähjois bro- ända, hwareft wid Landsvägen til den ändan 2:ne lössalar blef- wo förfärdigade.

- (a) Se här om i gamla Jordeböckren.  
 (b) En gammal Kyrckio-Benckdelning, som förwaras i Kyrckan,

## §. 3.

## Om Jordmänen, Åkerbruket och Swedieland.

**J**ordmänen i denna Socken är åtskillig och blandad, så at det wore swårt at säga, hwilketdera slaget är mäst rådande. Hufwud-jordarterne, som åkrarne bestå utaf, äro Lermylla, Klapperjord, Sandmylla, Hård-giäs eller pöslara, spik- och blålera; dock mäst af Leer och Sandmylla, hwilka utgiöra nästan de allmänna jordarter. En god swart-mylla, ibland tunnare, ibland åter djupare, förekommer ock på åtskilliga ställen. Sand, och mojord finnes här ock någorstädes i åkrarne. Jordblandningar af dessa äro oräkneliga.

Åkrarne äro här mäst allestädes emot middags Solen wäl belägne, afhällande, och ligga dels wid träsk, åar och bäckar, dels i skogar, under berg, backar och sandåsar, mäst helt kulrige, samt indelte i tegskifte, som förorsakar stor olägenhet, så wäl wid åkrens giödning, fåning och bärgning, som ock wid des bättre häfd, ans och bruk. Om storbyte eller storskifte skulle komma i gång ibland allmogem i Tawastland, så förmodade man, at åkerbruket innan kort skulle hinna til större högd, än det nu befinnes.

Åkren häfdas och skötes i denna Sockn tämmeliga wäl; i synnerhet uti Moderkyrckolänet, derest åkerbruket på några år har hunnit til tämmelig högd, ock kunde än til långt större bringas, så framt en inritad owana wid åkrens häfdande, och lust för swediande och kyttande, kunde förminskas och utrotas. Til landbrukets uphjelpande har ock mycket bidragit den af hans Kongl. Maj:it allernädigst tillstadda hemmans klyfningen, hwarigenom många Rusthåld, Krono och knekte hemman nu äro här delte i 2. 3. å 4. delar.

Åkrar



Åkern lägges i denna Sokn hwart annat år i träde; Och för än den råg-fåås, plöges och ärjes 2. eller 3. (och när få nödigt finnes 4.) gånger. Mellan hwarje körning sladdas och wältras åkren åtskilliga gånger, och om ogräs wisar sig deruti, äfwen hafwas. Alla kokor, klimpar och grästorfwor, som ej med wält och sladd blifwit sönderkroffade, slås sönder med hackor, krattor och små träklubbor. Härigenom blir jorden ganska fin och mör; men ler-åkrar, som bestå af hård lera, göras med flit ej så fina, på det de ej må rinna ihop och taga skorpa på sig, enär mycket regn påkommer. Några få byar, som hafwa magra och eländiga åkrar, dela dem i 3. eller 4. delar; de förra, som dela åkren i 3. delar, bestå en 3:die del med råg, en 3:die del med korn och ärter, och den 3:die delen lemnas i träde. Åkren, hwarifrån rågen om hösten är affkuren, gödes, upärjes och bestås följande wår med korn, ärter och hafra, och hösten derpå lemnas den at ligga i träde, hwarefter den åter blir råglådd. De sednare, som dela åkren i 4. delar, bestå  $\frac{1}{4}$  med råg,  $\frac{1}{4}$  med korn och hafra, och  $\frac{2}{4}$  lemnas at ligga i träde.

Åkrarne gödes här på orten flitigt och ganska wäl, så wäl med gödsel, hwilken faller så wid stall som ladugårdar, som ock med et slags swart mylla och kärrjord, hwilken upgräfwes ur myror, mässar och sumpiga ställen, och upkastas i stora högar wid ändan på tegarne, dereft den lemnas at brinna, til des den nyttras til gödning på åkrarne, görandes den der godt gagn. Gödslen samlas här mäst af ladugården, och tilökes både med den halm och Höö-båls, som wid Creaturens fodrande blifwer öfrigit framför och under boskapen, och kommer at blandas med gödseln; som ock med allehanda uti och bredewid gården besintelige affskrap, båll, sopor, spånor, gammal halm och tårst, m. m. som sedan söres och kastas i gödnings hopen

uti fälgården at brianna och förrutna med den öfriga gödningen. Gödningen ökes här äfwen öfwer alt med granris och små albuskar, hwilka sönderhuggas och strös hela höstetiden under boskapen på ladugården. Hela vinteren igenom hugges granris och strös under hästarne i stallet. De i träde liggande åkrar, gödes af Boskapen om Sommarnätterna, hwilka innestånges innom fäfallar, och ömses efter 2. dagar på et annat ställe. Uti en gammal gryta, som lägges midt i fäfallen, brännes tår, spånor och qwistar, at derigenom med röken skydda Creaturen från mygg och ohyra. Gödningen, som om Sommaren i ladugården samlas, utsläpas här lastals med slädor wid första snöfall om hösten, och släpes på snön last om last, ungefär 8. alnar ifrån hwaran, at ligga öfwer wintren til nästa Sommar. Men den gödsel, som om wintren samlas, få wäl i ladu- som mangården, utköres alt derefter den öks, äfwen med sista föret om wåren. Om Sommaren utföres äfwen al gödsel, som sedan blifwit samlad, med kärror, så wäl på de i träde liggande, som ock til Korn och Ärters utfående ärnade Åkrar, då den, utan at ligga der längre, och för- än Sol, luft och bläst defs bästa must och flyektiga wä- fende aldeles utdrager, straxt utbredes och nederärjes. All gödsel utsläpas här straxt efter nytänningen, och icke i nedanet af Månan.

*Dikandet*, som borde wara Landtman en angelägen sak, äfido fättes här i Soken aldeles; ock änskönt somlige di- ka sina Åkrar, så hafwa de doch ej ännu kommit på rät- ta diknings - fättet, utan de gräfwa sine Diken mycket owäligt och helt grunda, så at de ej giöra dem i skäl- igt lutning bredare opåt och smalare i botn, hwarföre och de få owäligt och illa dikade ställen innom tu, högst tre åhr äro aldeles igengrodde. Några byars Åkrar äro wäl för- sedde med allöps diken, (salt och de helt usla,) men fårar eller

eller twär - diken finnas här nästan inga, utan watnet ligger på Åkrarne långt in på Sommaren, utan at hafwa aflopp, tils det anten af torcka i Jorden suges, eller och i luften utdunstat. De som rygga och dika sina Åkrar, och kasta dikes jorden uppå Åkren, der den nedplöijes, hafwas och blandas med den öfriga Åker-mullen, hafwa den förmån, at så långt dikes-mullen räckt på Åkren, är merendels alltid Säden frodigare, än annorstädes. Åkerrenarne, som här brukas ältför höga, äro ej heller med wederbörlige diken förfedde, hwarföre man på ändan af tegarne ser mycket ogräs, hwilket förnämligast af watnet förorsakas, som lång tid ligger och stadnar på sådane ställen, ock gifwer Åkren stor kännning af sin skadeliga wärckan.

Åker och Äng bägnas och giärdas med wanligt giärdse och störrar, som i Tawastland och annorstädes i Finland allmänt brukas. Lefwande gärdesgårdar eller häckar, grafwar, jordwallar och stenmurar, äro här ej ännu i bruk, oanfædt ämne, så wäl til jordwallar, som ock til stenmurar, ymnigt för Landtman i alla Åkrar förekommer; fast man dock har hög orsak at twifla, om mullwallar för wår stränga köld, och den skada tiällan giör, skulle kunna wara här beständiga.

Följande Åker - Redskap, som äro tämmeligen goda, brukas allmänt här i Söknen, som ock allestädes i Tawastland, nämligen: Plog, hwilken af ålder här blifwit brukad, och kallas på Finska *Sabra*, drages af en Häst, och styres af en karl. Harf, Sladd och Wält köres här ält med hästar. Hackor, Krattor och Kokklubbor föres med händerna.

De här brukeliga sädes- och fröslag, äro förnämligast följande:

Råg, som såås här af alla i nygödd trådes åker, och trifwes ganska wäl på alla ställen, besynnerligen, när som-



maren är något tårr, och väderleken warm och behagelig. Sås wid Berthelsmässan, doch af somliga tidigare, af andra sednare, och mogna wid Larsmässan. En förderfwelig och handgripelig ofed, som wunnit häfd hos alla här i Soknen, är, at de få sina åkrar för tätt, hwarföre de fällan få öfwer 8:de och 10:de kornet; då deremot de, som fåå sina åkrar glest och tunt, få fagna sig af härligare och frodigare wäxt, och til det minsta bringa til 12:te och 15:de kornet.

*Korn*, både 2. 4 å 6. radigt, fås allmänt wid alla hemman, och mäst i de åkrar, dereft ärter året förut wäxt. Om hösten, när ärterne blifwit infamlade, plöjes åkren, och om Wären, när den skal fåås, plöjes å nyo, sladdas och harfwas. Gödes under både med häst och ko - gödning, hwilken straxt neder ärjes, och åfwanpå utbredes den så kallade *Catto-sonda*, det är rak gödningen, som består af båfs och halm blandad Ko-gödning. Korn såås här åfwen uti gödda trådes åkrar, och uti et slags Swedieland, som på Finska kallas *Wieruma*, eller *Rieskama*, hwilket hugges helt tidigt om wären, då löfwen börja at spricka ut, och brännes med wälter stockar, (det är tårra stockar, som gemenligen om wintern dit föres och om wärtiden itändas, samt då de något brunnit, öfwer landet wältas, at underhielpa marckens och den mindre tårra nedfalta skogens brännande), emedan den spåda och unga löfskogen, som til detta hygget utses, ei bränner jorden så mycket, som det behöfwes. Denna swedda och brända marken plöjes med en så kallad Swedie-plog, sås både med korn och hafra, hwilka straxt nedmyllas. Korn utfädet färrättas mäst i Maji månad, alt som wären är tidig eller sen; dock hafsta sig många at såå tidigt, hwaraf ofta händer, at det sådda kornet uti en så kall och wåt jord aldeles förqwäfwes, bortwisnas och hindras at skiuta och sliga up.

*Hafra*, mäst af det swarta slaget, finnes wid hwart hemman,

man, och fås i sandåkrar, samt uti nyfs uptagne lindor och kärr; och 2. å 3. års gamla swedieland. Den fås samma tid som Kornet, och mognar litet sednare. *Blandsäd*, som göres af Korn och Hafra, brukas allestädes, och ut-fås straxt efter Kornet. Om den fås glefare och tunnare så får man upskära desto fridare och gröfre Korn; samt frodigare och fädfullare ax.

*Hwete* fås af alla Hemmansbrukare, dock ej til någon myckenhet. Sommar - Hwetet wil dock bättre lyckas här på orten än Winter - Hwetet. Det gödes med åtskillig gödning, dock förnämligast med Swingödsel, hwilken hålles före wara dertil bäst, och fås samt mognas samma tid som andre fädesarter.

*Bobwete* brukas här ännu allenast af Ståndspersoner; dock förmodar man, at det hädanefter lærer blifwa allmän-nare. Det triswes härpå orten ganska wäl, och fås i ne-danet straxt efter Kornet, mäst uti Swedior, sandiga och steniga åkrar: mognar något senare än kornet.

*Ärter* fåås allmänt, och wid minsta tårp. Grå ärter brukas mäst af allmogen; men hwita och gröna allenast af Ståndspersoner. De fåås aldrast om wären uti rågslibb och nygödd åker; men är dock beklageligt, at höst köl-den ofta för tidigt infaller, och gör skada innan de mognas.

*Bönor* fåås wäl af allmogen, men ej så allmänt och til sådan myckenhet, som annorstädes i Tawastland. De fåås samma tid och i samma åker som ärter, och mogna sist om hösten.

*Rosive-frö* af 2:ne slag, platta och långa eller spetsiga som rättickor, fåås allmänt och i största myckenhet emellan Johannis och Mariæ, efter gamla stilen, merendels uti Swe-dieland, och något litet i wäl giödd åker; de triswas wata år bäst, och uptagas straxt efter Michelsmässan. Om hö-sten lägges roswoorne uti de i skogen dertil giorda gropar, hwil-

hwilka wäl öfwertäckas, och om winteren, då de til nyttiande behöfwes, derifrån efter hand afhämtas.

*Hufwud* och *Rorkåt* fåås ock planteras ymnigt af allmogen uti de i alla byar befintelige, stora och tilräckelige kålgårdar. De trifwas här wäl på alla ställen, ock uphämtas efter Michelsmässan.

*Potatoes* eller *Jordpäron* trifwes här på orten oförlikneligen wäl, planteras näst af alla Ståndspersoner, och äfwen redan utaf en del af allmogen.

*Lin-frö* fåås så snart huggen blomstras, näst i åkrar och innom samma stängsel med årtter. Uti nys uptagne lindor och Swedieland, fåås äfwen Linfrö med fördel. De kunna med linplanteringen här allestädes wäl omgås, besynnerligen Tulois Capells inwånare, hwilka så deraf ej allenast til husbehof, utan och flere hemman kunna årligen til salu föryttra 10, 20. å 30. Lispund.

*Hampe-frö* fåås wäl af alle til husbehof, men någre byar kunna med dennes plantering så omgås, at de äfwen hafwa något til salu.

Utom förenemde växter, har bonden jemwäl någre *Tobaks plantor*, dem han sköter som han will, och nyttiar för sig self.

Små *Krydd-räppor* finnas wid somliga Herregårdar, deri de så ock plantera någre allmänna kryddgårds växter; men Trägårdar finnas här inga.

*Rishummelgårdar*, tämmeliga stora och wälfkötta, finnas näst wid alla hemman, dem de hafwa antingen wid hufen, i Ångs eller gärdes backar, der de någon skugga hafwa för Nordanwädrer. Kuphummelgårdar brukas här af inga. I Luopiois, dereft Humlegårdarne skötas och anfas tämmeliga wäl, växer den bästa humlan här i Soknen, ock hålles nästan allmänt wara den bästa i Tawastland. Några hemman, som hafwa goda hummelgårdar, kunna årligen sälga 10, 15. å 20. Lispund.

*Sädens*



*Sådens bärgning* skiet här således: Såden affkärës med de allestädes i Tawastland brukeliga handskärör, som sedan af ungt folck bindes tillsammans, i större eller mindre band, alt som hwar och en behagar, och sättes af andre i skylar at tärckas, som med et stort tjockt band öfvertäckas. Såden framkaffas och köres i rian med kärror och släddar, dereft den straxt upfattes, och efter 4. å 5. dygns rjande, om den någorlunda wid införandet warit torr, aftröskas. Rågen tröskas helt annorlunda än kornet. Med råg-tröskningen tilgår sålunda, och fordras dertil 7. personer, om det annors skal gå fort: 1. Person nedfäller den upfatta såden ifrån Rjesparrarne och slår den i wägg, 1. afhugger Axen med stampjärnet, 1. breder de afhuggna sådes banden på rjegålsfvet i 2. rader, 2:ne tröska, hwartil brukas måst qwinfolck, 1. skakar såden ur halmen, och tillika utföser den utan för Rjedören åt 1. annan person, som den straxt i wissa kärswor sammanbinder, och efter slutet tröskning, i ladan bärer. Denna tröskning går alt jämt fort; och om någon är försumlig i sit giöromål, så måste hela wärcket aflämnas. Korn och Hafra tröskas af 6. och 8. Personer, alt som rjan är stor eller liten til; de sätts öfwer hela rjegålsfvet, och banden släles i lutning på hwarannan, som sedan partals, med de til detta ändamål gjorde *warftar* på Finska kallade eller och träklubbör, wäl uttröskas. Efter hwarje tröskning, som sker 3. färskilta refor, skakas, ränsas och gnuggas såden ur halm och ax, hwarpå den åter tröskas, och fortsares så länge, tils såden blir wäl ren. Halmen häfwes under hwarje ränsning utur rjan, och bindes uti wissa kärswor; men axen lämnas qwar på et ställe i rjan, hwilka efter några dagar blifwa med stampjärn sönderhackade och stampade. Således kan en rja, hwaruti blifwit infat 10. å 12. lafs såd, inom 5. högst 6. timmar wara uttröskat, och äfwen inom 6. timmar

waras kastadt, ränsat och drystat, samt så mycket fäd åter infatt. Genom denna artiga inrättning, och fädens snara uttröskning, tillskyndas Landtman den förmån, at all des gröda til Michelsmässö, efter gamla stylen, är redan uttröskad och inbärgad.

*Swedior* brukas här allmänt, men nu ej mera med den fördel, som tillföre, då ymnigare och tillräckeligare skog fans, än nu förtiden. Skogarne äro redan allestädes genom swediehygg så förhärjade och utödde, at Soknen nu på några ställen mera liknar en usel härjedal än et bebodt land. De äro efter det här brukeliga sättet 3. slag: *Huhta*, *Kaski* och *Wieruma* eller *Rieskama*. *Huhta* bestås näst med rotråg. Med fördel brukas här ock at fås rofwor ibland rotrågen. *Kaski* bestås äfwen med råg och korn, men *Wieruma* såås både med Korn, Hafra, Lin, Bohwete och Roswor. At widlöftigt orda om den nytta och skada, som swediehygget har med sig, är onödigt; hälft detta ämnet redan för detta har af min Wistra Landsman Herr Directeuren PEHR ADR. GADD nog tydeligen blifwit utredt uti des öwärdige sanckar, om Jordens Swedande och Kyttande i Finland.

#### §. 4.

### Om Äng och Boskaps-Bete.

**A** Ngar hafwa somliga byar och hemman härstädes nog ymnigt; men somliga åter nog ringa och få, i hänseende til Åkrens widd och rymd; så at de nödgas ärligen leija sig wissa ängs stycken af de byar, som deraf hafwa tillräckeligare, och dem något derföre betala och förskylla. At tala om alla slags här befintelige ängar, hwilka gifwas af åtskilligt lynne, bättre och sämre, blefwe widlöftigt; man wil allenast nemna dem, som öfweralt aldramäst finnas, såsom kärr, samt sancka, sura och wätkachtri-

ga ängar, hwilka utgörä öfwer hälften af Soknens höland. Dessa ängar äro måstadelen tufgängne och måslupne, warandes många öfwerdragne med hwit mäsfa, hwarföre på dem grof starr eller gräs helt tunt och gleft wäxa. Dessa äro ock gemenligen med skadeliga källor och källfåg upfylda och genomskurna. I dem är äfwen mångstädes gungedy med gyteia och watn under, som gunga och fwigta, enär folck eller Creator gå deruppå, och få en rörelse som liknar wågor. Eljest finnes och många ställen, der ängarne ej äro så sancka och fumpiga, och der mycket godt och härligt gräs växer, såsom på bägge sidor om Kuckola åen, (hwilken är nästan  $\frac{1}{2}$  mil lång) hwarest äro stora och härliga ängar, hwilka wäl om wären öfwerflöda af watten, men äro dock om sommaren torra. Äfwen sådana ängar finnas i Tulois och Luopiois Capelgälder, samt flerestädes i Soknen, som wäl om Wären och rägnachtiga Somrar ständigt stå under watn, och kunna ägarena til skada icke afbärgas, (såsom förledne Sommar för mångom skiedde.) Dock äga några byar rätt härliga hårdwalds ängar, hwilka bestå af god fwart mylla, och äro mycket bärande, samt fulle med tätels växter, til längd, snart sagt, under armarna på karlen, och til den täthet, at lijan knapt kan föras derigenom, såsom Luopiois ängar och flere, hwilka äro släta och jämnsäte. Det bästa höet som Landtman här samlar, är dock utaf åkrar och åkerlindor, samt af de när intil byar belägna ängträppor, och haga-ängar, hwilka blifwa af Landtman bättre rycktade, och med djken ifrån öfwerflödigt watten mera befriade, än de förre, som uti stora skogar och utmarcker äro belägna.

Ängarne äro härstädes för så byar så belägna, at de straxt kunde föra alt sitt hö in i ladorna hemma wid gården; utan för måsta delen ligga de så långt ifrån byarna, at många ej äga så mycket hö hemma om hösten, at de



kunna hjälpa sig, tils kärr och Siöar frysa. Huru nu desse ängar hos Landtman härslädes wårdas, häfdas och bärgas, samt huru stor kunskap de nu för tiden äga om deras förbättring, (hwilken är mycket ringa, och snart sagt ingen,) kan korteligen inhämtas af det som följer.

Skulden hos Landtman här på orten, hwarföre ängarna blifwa magra, måslupna tufgångna och aftyna, samt at de ej bättre wårdas och häfdas, ligger ingalunda i hans lättja och försummelse, utan det sker måst af okunnighet och gammal wana. Hans wanliga ängs rödjande och förbättrande består deruti, at han om wärens straxt efter lånings tiden, afplockar alle stenar och annat groft slök, som både hindrar gräswäxten och ligger Slotterlijan i vägen, dem affides bortbär och utur vägen rödjer; samt qwishtar, lös och barr, som af träna affallit, med en räffa hoparäffar, lägger i högar och upbränner. Der slyskog, eller små buskar och otjenliga trän finnas på ängen, brukas och här som annorstädes i Finland, at med grästa och qwistya, *wessoin* kallad, afhugga dem, samt röttrén med trä- och äfwen med järnstång uprycka, lägga i högar, torcka, och sedan året deruppå upbränna. Men med ängars plöjande, gödande, besående, tufwors och måffans afskaffande, rätt rothugning, m. m. har ej ännu af någon blifwit påbörjat, utan sådant hålles för orimligt och mindre nödigt. På gamla måls, wätkachtiga och fanka ängars förbättrande, af hwilka här gifwas, som redan sagt är, öfwerflödigt, har ingen ännu warit omtänkt, utan de låta måst naturen förbättra dem, hwarföre de redan årligen nalkas sin undergång. De som äro aldeles sumpiga och wattufulla, warda wäl af somligom genomdikade, men dock ej så mycket som nödigt woro.

En allmän qwidan öfwer gräs-wäxtens årliga minskning höres här som annorstädes, hwilket utan twifwel til  
en

en del lærer härröra af måffans fria inrotande och tiltagande på gräswallen; ty ängarne blifwa ej tillräckeligen genomskurna med watu Canaler och afdelta med diken, som de nödigt mångenstäds skulle betarfwä, samt at de som stadigt bära sit gräs, någonfin få rätt ans eller föda. Det wore önskeligit, om ängs marcken skulle wårdas med någorlunda sådan ömhet som åkerjorden, och det med fog, emedan ängen af ålderdomen blifwit utropat för åkrens moder, så skulle denna klagorösten öfwer gräswäxtens årliga minskning snart ombytas i fägnetal öfwer ängarnas härliga afkastning. Men så framt de ické hädanefter mera blifwa wårdada än härtills skiedt, så får man snart se och erfara, at ängs-parcker mer och mer utmagras, blifwer mäslupen och är från år aftyna.

Orfakerne til ängsmarckens förwärrande äro ock här på orten, utom hwad förenämndt är, ännu följande: såsom 1:mo at ängarne af mångom göras igenom et widlöftigt ängsrödjande aldeles nakna och flacka, hwilka ej påminna sig, at flacka och nakna ängar, som äro utfatte för alla wäder, blifwa gemenligen magra och bära flackugt gräs; deremot de ängar, som äro lagom stora, och på alla sidor omgifne med löfskog, bära frodigare. 2:do Är ock det et stort och nästan allmänt förseende, at de låta på och omkring ängarne wäxa grofwa barr-trän, såsom Tall och Gran, hwilka ické gynna ängen, utan med sina barr förqwässa gräswäxten innan de förrutna; deremot lösträn, såsom Asp, Lind, Hassel med flera synas på wist sätt förbättra ängarne. 3:tio genom en mycket tidig slätter och gräsets nedfällande, samt at de ängar slås först, som äfwen året tilförena giordes början med, utan at ömsa och skifta om; Ty ärfarenheten har lärdt, at de ängar som årligen slås först, tappa ansefligen uti Höwäxten, emedan de ej hinna frambringa några mogna fröen, til at öka gräswäxten;

deremot då de ängar, som året förut blifwit förft slagne, fås sidft, bära de frodigare, ty deras fröen hinna mogna, få ock rota sig, samt förmëra gräswäxten. 4:te Bidrager ock ganska mycket til ängarnas ringa växt och förwärrande det förderfweliga och högst skadeliga wärbetandet på ängarna, få wäl som det, at straxt efter det höet är afslagit, [uppgifwa ängarne til bete åt Creaturen, som med sit trampande in på sida höften, på de af ragn genom blötte ängarne göra stor skada, och förderfwa gräsrötterne, samt at de blifwa genom boskaps tramp, ojämna, kulriga och håttufwiga. 5:te Handteras ock ängarne af några ganska wårdslöft, i ty de lemna de något ifrån byarna i skogen belägna ängar utan hägn och flängfel, då de ofta af boskap och Häftar utbetas och nedtrampas. m. m.

De många här beftinteliga små och wälbelägna fumpiga kärr och ställen, hwilcka kunna lätt utdikas och göras torra, emedan de ligga när til Siöar eller Åar, och at watten snart kan ledas deruti, blifwa nu efter hand mäst af hwar och en med fördel förädlade til de härligaste åker och ängs marcker. Äfwen fer man och några byar, som med aflops och andra smärre twärdikens genom skärande, upgräfwande, och medelst afloppets ränfande, uptorcka de wid sina åkrar belägna, grödan skadande och förderfwande platser, dyar, kärr, fumpiga och sancka ställen, hwilcka med sina kalla och skadeliga ängor förderfwa många tusende sådes korn. Om dese kärr äro bewuxne med skog, och de på nysbesagde sätt blifwit uttorckade och stadgade, nedhugges skogen, och wid infallande starck torcka om sommaren deruppå, itändes, då de sielfwa efter hand kyttas och brinna. Dese plöges straxt derefter, och fås några år anten med råg eller hafra, som ansenligen wäl wäxa, lemnas sedan til äng, och nyttias så med fördel. Om äfwen alla foknens widsträckta kärr, moras, och alt det som  
fruckt-



frucktbart göras kunde, skulle på samma sätt blifwa ombytta och förädlade, til blomster - gräs- och sädes-fält, så skulle här til det minsta blifwa två gånger så mycket åker och äng, som nu finnes, och äfwen Soknen i det sländ bringas, at denna, så wäl som andre, kunde nära sig endast af åker och ängs skötsel.

Ängarne stänges här på orten ei alla, utan allenast de som äro nära til byar belägna, och de ei heller särdeles, utan med ris gärdselfgård, samt träs afhuggande och ihop wräkande. Måls- och sumpiga ängar hägnas af ingom, ty de afhålla boskapen ifrån sig medelst sin blöthet.

Hö-bärgningen begynnes här, som på andra orter i Finland, wid Midformmars tiden efter gamla stylen, hwilket är dock för tidigt; Ty gräs växten har då ei ännu hunnit till sin fulla mognad. Starr ängar och myror slås 8. å 14. dagar förr, hälft, der de ligga innom samma hägnad med åkren, och alltså året förut warit oslagne, och i synnerhet der Boskapen ej nåkas at nedtrampa dem. Ängs slåttan skier här på det sättet, at slätter-karlarne gå alla efter hwarandra, och nedslå gräset å ömse sidor om sig, med den i Tawastland allmänt bekanta Lijan, uti hwilken järnet är 7, 8. å 9. qwarter långt, något smalare än den, hwarmed slås allenast på en sida, och skaffet deremot 5. 6. å 7. qwarter allenast, något bögt i krok. Detta aflagna gräset samlas af qwinfolcken med räfforna, bredes ut, och merendels räffas i smala strängar, eller at somliga kallade bredor, då det ligger tils det warder tort äfwanpå, sedan strängas det, och då strängen är torr, wälmas det i så stora sätan eller högar, som er hion uti en dertil giord Björk widia, *Tackawitta* kallad, derifrån til närmaste samlings stället förmår bära, der det afwältas at inpackas och förwaras. Det höet som samlas i skogs-ängar, långt från byarna belägna, föres ei hem om sommaren, utan införes och bewaras i dertil up-

upbygda 'lador, hwilcka här mäft brukas på alla ängar, och äro uptimrade af småt timmer, nog stora och rumrika, men heft glese, och nedan til försedde med upbygde glefa gälf, på det höet efter infättningen, (besynnerligen om införseln skiedt i mulit, dimbogat och rägnachtigt wäder,) måtte desto bättre utaf wädret torckas och för rägn bewaras. Men der ängarne äro mycket sancka och sumpiga öfwer alt, stackas höet öfwer stänger, lagda på nederlagna pålar i dyen. På några få ställen brukas ock hö-häsfior, hwilcka stå ute til winteren, då höet aldraförst föres hem.

Som Boskaps fodret wil här sällan räcka til, emedan boskapen hela 7. månader födas innom huus; så har omtanckan lärdt inwånarena, at öka det med Björck-Ahle-Asp- och Rönnelöf, hwilcket här om sommaren til tämmelig myckenhet brytes, och lägges i lador, at torckas, som sedan om winteren med hö at boskapen utspises. Fräken, sääf och röör samlas ock af några ifrån Insöar til ansefelig mängd, hwilcka dermed öka boskaps-fodret.

*Betes-hagar* äro här af ganska få brukeliga, undantagande hos några, som bruka dem för sina kalfwar och annan små boskap; utan boskapen födas på skogen, och efterföljes af 2:ne Wallhion samt goda Wallhundar; Men fåren gå på trädets gärdet, hwilcka ock wallas af en fårbagge. Hästarne släppas på utmarcken, och gå der, til des ängarne och gärdet blifwer för dem upgifwit, der ock boskapen hwart om annat widare hafwa sin föda in på sena hösten.

### §. 3.

#### Om Skogar, Utmarck och Mulbete.

**S**åsom på denna ort, af urminnes tider, warit godt förråd på stora, widsträckta och täta skogar, så hafwa Inwånarena, på åtskilligt sätt, lika som med siit arbetat på deras utödande, så at redan öfweralt grufweliga spår

spår och känningar af den förödelse finnes, som med eld och yxa dem öfvergått, och bära nu mer än tydeligit witnessbörd, at Socknen redan känner en alt för stor saknad härpå för den framgångne hushållningen med de samma. Det äldsta sättet, hwarigenom dessa dyrbara naturfens häfswor mäst förderfwas och utödes, är det fördömmeliga och så mycket här öfliga swediande, som ei allenast afbränner de unga nysf uprundne telningar, och andre til wircke tienlige trån, utan ock bortfräter all samling af mat-jord, samt förorsakar, at alt salt, oljaktigt och för växternas föda nyttigt, så wäl genom eld, som ock genom Sol och regn bortgår, och lemnar efter 3 eller 4 års tid ei annat, än et för all växt odugligt och utmärglat *caput mortuum*. Detta oförnuftiga och för hela riket så skadeliga swediande, åstadkommer ock stora skogs-eldar, som ofta igenom swedie-brukarnes wårdslöshet sluppit lös, och förwandlat många och widsträckta skogs-fält i torra och ofrucktbara backar och platfer, samt derigenom giordt härliga skogspareker helt skal-lota och trädlösa. Om Sommaren, då swediandet förrättas, ser man med grämselse, huru skogarne äro i lufsan låga, och en, som ei förr warit på dessa orter, skulle tro, det fienden fore fram med härjande och brännande, och hade förklarat krig emot den wärnlösa och oskyldiga skogen.

Denna Sockn har ingen allmänningsskog, utan hwar by har sin särskilta och tildelta; i Tulois och Luopiois Capellgälderne, är den ännu tilräckelig til Timmer, wedbrand och gärdsel-fång; Men i Moderkyrcko länet fins deraf mindre, och i några byar är den så eländig, at, dereft icke skyndesam ändring i hushållning och anstalter ei emellan kommer, och at swediandet i tid ei inskränkes, så lära inwånarena härstädes innan kort wara nödfakade, at ei allenast öfvergifwa swedie hygget, utan ock snart börja sakna nödig skog til Timmer och gärdse, samt tilräk-



ligt bränne, at värma sig med mot kolden uti et så kallt *climat*. Nu börjar redan en mindre behagelig erfarenhet småningom öppna ögonen på en och hwar, at se skadan här-  
af, när de, som genom swediande så utödt sin skog, nu  
nödgas resa i mil och mera, om de skola få goda Timmer-  
stockar, dugligt bränne, gärdsel-fång och stör. De som  
häraf tagit eftersyn, at ei så mycket swedia, och at min-  
ska sit skogshygge, få nu redan sagna sina ögon med åtkå-  
dande af wackra skogstrackter med löf skog, Kärr och tum-  
piga marcker upfylta med gröna granar, och alle ofrucht-  
samme liung-Moar, Berg och sandhedar med stora Tall och  
Furuträn, som förfäkra, at deras brukade försigtighet blir  
til nöge belönt. Om de myckna trätkatar, Windfällen, tor-  
ra qwistar och dylikt, som lemnas efter Timmer och wed-  
hygget qware i skogen at förrutna, och på många ställen  
finnes, samt ofta äro til stort förhinder wid boskapens be-  
tande och wärdande i skogen, skulle samlas, upqwistas och  
fönderhuggas til bränne; så skulle skogen härigenom, ei al-  
lenast befrias ifrån det nu eljes allmänt hotande öde, utan  
ock de stående trän finge då wäxa, tils de kunde nyttras til  
ädlare bruk, til allehanda trä wircke, timmer, wed, flög-  
der etc. Men så länge wärdslösheten och egennyttan, en  
nästan obotelig swårighet allestädes, så wara med i hushåll-  
ningen, och hwar får göra som han wil, så är det säfängt  
at wänta skogens ömmare medfart. At här wilja öfwertala in-  
wånarena til skogars hägnande och träns planterande, är nästan  
aldeles omögeligt, ja anses af dem aldeles som en dårskap;  
ty så länge skogarne äro odelte, tycker hwar och en sig just  
nu wara gifwit tilfälle, at göra sig den förnämsta winsten  
deraf, och taga rundeligare för sig, efter egen wilja, och  
utan intrång af andra, af hwilcken här allmänt irritade be-  
dröfweliga och skadeliga ofed, erfarenheten redan lemnat  
otwifwelacköga wedermälen. Men blefwe skogen delt alla  
hem-

hemman och åboer emellan, så är til förmodande, det hwar och en då wore twungen at bättre handtera och wårda sic stycke, och at det snart skulle åter blifwa skogwäxt. Igenom en sådan skogarnas delning, skulle allmänheten tillkynnas stor nytta: Och wore endast önskeligit, at den med det aldraförsta skulle företagas; Ty härigenom skulle dels det förwända något, som allmogen fattadt för swediandet, om icke aldeles, dock til en god del, uphöra, dels ock et oförsvarligit skogs öfandande, så wäl igenom det allmänt här antagna hägnads sättet, med gärdes gårdar af trä omkring alla åkrar, ängar, täppor, trä kål- och humlegårdar, samt betes hagar, som ock det öfwerflödiga hus byggande, omätteliga wedhygge, obetänckta och oförsvarliga löshygge, förderfweliga näfwerflående, onödiga brännande och annan wårdslös skogs spilning, förminskas.

Af de flästa Soknens inwånare tilredes ock til husbehof litet tiära, ei så mycket af rötter och skatar, som mera af de flästa och rakaste Furuträn, hwilcka, om de alla kunde räknas, som här årligen för tiärubrännarens yxa, och swediarens eld stupar och dö måste, skulle det blifwa mer än et stort antal. När misfwäxt är intalla, så nyttias ock barcken af dessa trääd til det bekante barckebrödet. Det wore önskeligit, om inbyggarena i stället för barcke- och misne-brödet, wille nyttia andra til föda tienstigare örter och växter, af hwilcka här finnas et stort antal, så skulle skogen ei så illa medtagas som nu skier.

Utom bast, af hwilcket här årligen en myckenhet til Städerna nedförslas, nyttias här ingen sin skog til annat, än eget behof, såsom til Timmer, slögder, näfwerfång, kålande, Wed och flängsel omkring ägora. De härflädes och allmänt i Tawastland brukeliga båtar giöra de selfwa, och aflåta dem til hwarje behöfwande, hwilcka äro 2. 3. å 4. böfings, åta under botn och utan köl,

*Utmärcken* är uti Tulois och Luopiois Capell-gälder nog tilräkelig och widsträkt, men i Moder Kyrkolänet, hwilcket är tätt bebodt, ganska träng.

*Mullbetet* är här i Soknen nog skiljagtig: på några ställen nog godt, såsom i begge Capellgälderne; på andra åter nog uselt, besynnerligen derstädes, hwarest mullbetet är upfyldt med liung-malmar, mo och sandhedar. På mullbetet anlägges här wid flöar, rinnande källor och bäckar omgärdade åkertäppor, *Lepor* kallade, hwilcka med ringa möda nyttias til åkrar, emedan boskapen under sin hwilotid göda de samma.

### §. 6.

### Om Boskaps-Skötsel.

**B**oskaps-skötseln idkas här icke med färdeles färgfällighet. Uti de byar, hwarest bättre bete är, underhålla de förmögnare bönder ifrån 20 til 30 och flere *Koor*, men derest betet är snäfware, födas allenast ifrån 8. 12. til 16, utom annan boskap. Boskaps slaget är af lika storlek som på andre Finska orter wanligt är, förutan på några Herregårdar och hos några få förmögne bönder, hwarest finnas något större. De bästa koor, (hwilcka äro få,) miölcka 2 kannor i målet; de mästa miölcka ungefär en kanna, och några allenast et stop. För *röd/oten* gifwes här in åt boskapen roten af Iris, Linn. Flor. Suec. (33.) 37. äfwen det tiocka fotet af gamla Kök-eller Pört-tak, sönderstöt och ingifwit tillika med saltfisk, har ofta hulpit. Straxt efter det kona kalfwat, gifwes dem här i några veckor en besynnerlig spis som kallas *Hanteet*: Den tilredes af kål-och rosblad, hwilcka blandas med fyrpa och ägnar, och begiutes med luumt watn eller drank. Häraf sägas de må helt wäl. Sällan fås här mera än 1. lisp. Smör efter hwarje Koo om året. Till miölck käril brukas här mest



måst stora knölar och utväxter, (Pun Pahcat) af Biörck och Asp. Dessa käril fågas gifwa mera grädda, än de af rena och släta trädet utaf Abl och Asp förfärdigade.

Inga Oxar brukas här til körslor, oansedt de uti de nästa Socknar in til denna, med största fördel, nyttias så wäl til körslors framskaffande, som ock til Åkerbruk; utan här i Soknen håller en bondedräng för största nesa, at drifwa en Oxe.

Hästarne härstädes äro af medelmåttig storlek och stycka, och tästa med de bästa Laffdragare i riket. Af dessa underhålles ei flere, än deras snäfwä ängar och långa winterar det kunna tillåta; Ty ehuru försligtigt hwar och en biuder til at umgås med Hästarnes utfordring om winteren, så måste de ändock om wären utspisas med skald Asp- och rönnbarr, samt sönderhuggit grannis och hackelse.

Fåren äro af lika storlek som den allmänna Finska arten. Med synligare fårs framallstrande, genom Tyfka och Spanska baggars införsel, är ock härstädes en berömlig början giord. Dessa hafwa ei ännu röigt någon wantrefnad. Oansedt fåren klippas 3 à 4 gånger om året, så fås här ei mer än högst 3 marcker ull af hwarje får, och dertil läter orsaken bland annat förmodeligen wara, at man wid den ofta mot wårarne infallande stora foder bristen, nödgas gifwa åt fåren Asp-skaf, hwaraf de wäl eljest må wäl, men falla dock deraf straxt sin ull, och blifwa så godt som helt bare på kroppen.

Getter underhålles här allmänt, och trifwas wähl. Deras förnämsta och endaste föda är barr af gårtall, samt Asp- och rönnelöf. Bockar hållas på stall, derest de sielfwa weta föda sig, och wore önskeligit, at dessa Creatur mera skulle brukas, för den ringa föda skull de behöfwa. Af gete-mjölk göres wäl en god och wählsmakelig ost, dock ei mer än til eget behof. Skinnen bruka de äfwen til eget behof.

*Swin* underhåller hwar til sit behof, och de som här finnas äro mycket små. Förutan det de födas med draf, dranck, Misne och Tall-barck, så brukas ock til deras näring Häste dynga, som sålunda tilredes, at dyngan lägges i et käril, hwilcket blandas med litet draf, kli eller miöl, och begiutes med warmt watn, föres sedan för Swinen, hwilcka ätat gerna, och må häraf ganska wähl, blifwa frodwuxne och sakna ei annan winterföda. De födas och med *Pandio*, som om Hösten af rofblad vid rofvrnes uptagande på detta sättet tilredes, at i roflandet lägges glödande stenar i en stor hög, hwarpå rofbladen läggas at mörkas eller miukas. Dessa mörkta rofblad läggas sedan emellan spielekar, hwilcka äro slagne ned uti marcken, lika som uti en cirkels omkrets af, wid pass, 3 alnars diameter, der det under tyngd fryser tilsammans, och sedan med första slädföret hemföres, då det uptinas, och gifwes Swinen til födo, deraf de må få wähl, at de föga äro magrare än giödda.

Utom redan upnämnda Creatur och Höns, som finnas i hwar gård, hafwa och sländs personerne *Gäsf*, *Anckor*, *Kalkoner* och *Dufwor*, hwilcka ock födas med hwarjehanda, som Hafra, Korn, sönderhackade rofwor, och *Roglossa* samt *Rentossa*, (*Bromus* Linn. Flor. Swec. 96 och 97.) äfwen med draf och Hästedynga, på samma sätt tilredt som åt Swinen; Men dufwor födas allenast med *Bromus*, Höfrö och ärter. Lesren af et får upkokat i watn och upåten, samt lesren af en Tupp, så het som den uttages, lagd på ögonen, hielpa dem som ei kunna se om natten, eller blifwa lika som hel blinda, så snart det blifwer något mörckt.

Ladugårds afkastningen består uti smör, Talg, samt ull och något hudar, hwilcka waror af Landtman foryttras dels på Åbo Wintermarknaden, dels föras de ock til Helsingfors, Lowisa och Borgo. Men Boskap, jemte en myckenhet bockar, och litet *Fetalia* waror, försälgas på 3:ne allmän.

allmänna marcknader uti Tawastehus, Tammerfors och Anianpeldo, hwarest de i desse förflutne åren blifwit rätt wäl betalte.

§. 7.

Om Jagt och Diur-samt Fogla-fängen.

**A**T jagt och Diurfänge i äldre tider warit en af denna Socknens förnämsta och hufwudsakeligaste näringsmedel, tyckas intyga ännu dels de flincke skyttar och skogsmän som här finnas, dels och ännu någras stora lust för samma näringar. Men nu setlan skogarne blifwit mycket utödde, och foglarne för skogs eldarne, och röken som af Swedie länderne upstiger, nödgat at begifwa sig til de orter, derest de för den frätande elden få i större ro nöta sin tid och öka sit slächte, så har också denne närings gren mycket aftagit.

Af wilda diur äro här *Elgar*, hwilcka under firmandet blott tillfalligt wis och til ringa antal fångas. Om winteren, då skaran ei ännu bär, anfattas desse menlösa diuren så hårdt af sina glupska fiender wargarne, at de nödgas anten straxt utmattade twärsladna dem til rof, eller ock komma in til hyarna, at rädda sit lif, hwarest de då ofta af menniskior dödas. Desse fångas och med snaror, hwilcka fättes på fligarne, der de plåga framgå.

*Biörnar* och *Wargar* äro de allmänaste diur härslädes. För de förra måste många Hästar slupa. De tilfoga ock åhrligen stor skada på boskapen, belynnerligen i skogsbygderna. Oansedt här årligen anställas 3:ne ock flere allmänna skallgångar til desse skadediurs förminskande, har man dock fällan på detta fättet fåt et, så at deras stora antal derigenom föga förminskas. Om Biörn är här anmärckt, at när han nedfält något Creatur, och sedan nedgömt det i någon mäsfa, kommer han säkert at uptaga sin åtel; Men gönner han



han det ei, få wentas förgäfwes efter hans återkomst. Wid dessa tilfällen fångas han då mäkt igenom uppgilrade bössor och andra bragder. Biörnar skiutas och tilfälligt wis om wären uti lyan eller deras hiden; Men om hösten, när litet snö fallit, eftersökas de på det nogaste uti deras hiden, der de sedan emot wären, då snön är diupast, såkraft kunna anten med bössa nedfällas, eller och med spiut eller yxa nedstötas. Han fångas och artigt på det sättet, at i de swedieland, hwilcka man blifwit warfe honom besöka, nedgräfwes i jorden, på biörnens wanliga stigar, en wällkurad och blanck koppar-eller Messings kittel, upfyld med halsparten watn och halsparten Bränwin. När nu biörnen kommit i Hafre- eller Swedielandet, och spifat sig mätt af närstående fädes wäxt, samt will begifwa sig derifrån, möter honom denna källan, uti hwilcken han ser sin skugga, hwaröfwer han börjar mumla, och i mening at få sin skugga fatt, dricka alt det som är i kitteln, hwaraf han blir helt nögsam, samt faller omkull, och lägger sig på ryggen, dereft han så länge uphöjer sit grymma ljud, och gör löjliga äfwentyrer, tils banemannen kommer, som anten med bössa eller spiut stäcker des dagar. Widare fångas han här och på samma sätt, som Herr *Directeuren Gadd uti försöket tit en Oeconomisk beskrifning öfwer Satacunda Häraders norra*, del pag. 65. sålunda beskrifwer: at på de ställen, hwilka han plägar besöka, ursättes en af stadiga trån sammanlatt fyrkantig Machine, öfwer hwilka fastfästes twärtrån, så stätt som hwar en behagar; uti dessa twärtrån fast fästes wäl hwassa och med goda hullingar försedde taggar. Denne Machine nedgräfwes i jorden, på Biörnens wanliga stigar i Hafre- och swedielandet på det sättet, at taggarne alltid stå i parallel högd med sielfwa stigen. Den öfwerströs sedan med halm och bål, at den ei må förekomma, rof-diuret misstänkt, och midt uppå den samma lägges en död

död höna, eller någon annan tienlig åtel. När nu biörnen<sup>4</sup> gör sin wanliga spatsergång, och wil spisa sig antingen af<sup>4</sup> närstående fädes wäxt, eller ock af den framfatte åtelen,<sup>4</sup> fastnar han med endera ramen uti detta giller; och när han<sup>4</sup> derifrån wil med iswer fria och rycka sig lös, slår han af<sup>4</sup> wen i det samma andra ramen fast i taggarna, och på sl<sup>4</sup> tet alla fyra fötterna, då denna buffen får låf, at hål<sup>4</sup> la stånd, tils han undfar sin förtienta bane. Om Siähl<sup>4</sup> spek hänges, råkt med en näfwer riswa, i rof eller Swedie<sup>4</sup> landen, skal han hwarken wäga sig at komma in, eller giö<sup>4</sup> ra skada.

*Wargar* tilskynda här Landtman få winter som sommar stor skada. Och ehuru man med största flit sig winlagt, at utrota dessa skadediur, få är dock ännu et anseeligt förråd af dem qwar. De utödas dels igenom skiutande på luder, dels och om winteren, då man tager et swin i slädan, och åker med det på flacka Jfar, hwareft wargarne, få framt de äro på neigden, sig hopetals insinna, ock ofta äro så oförsynta, at de wäga sig i slädan, då de lättast nog kunna nedskiutas. De fångas ock i warggropar, hwilcka ofta nog pläga löna arbetet och omkostnaden; det wore allenast önskeligit, at flere gropar ikulle inrättas, än nu finnes, samt at de försigtigare ansades, än nu sker, och med luder och anckor ständigt ikulle wid macht hållas. De fångas jämwäl artigt på det sättet, at en tät och hög inåt lutande gärdesgård i quadrat uprättas, uti hwilcket åtelen fättes, och när wargar eller råfwar gå innom denna stängsel, kunna de ei mera hoppa derifrån, utan nödgas bida, tils de med en kula eller spiut blifwa jägarena til rof. Af stockar uptimras äfwen dessa stängsel, hwilcka hållas för bättre, än de af gärd<sup>4</sup> sel uprättade.

*Räfwar, Mårdar* och *Loar* hafwa i hwar skog sina nästen, och fångas med snaror, wippor, räffaxar, kakor, och



til den ändan af fläckar gjorda fällor *loukut* kallade. Men *Filfrassar* och *skogs-* eller *gräf-svin* äro här sällsynte. *Ultrar* blir man warse i åar, och fångas med snaror. *Harar* fångas med fällor, snaror och wippor, men *Ikornar* och *Hermeliner* med Hundar, hwilcka upwädra dem, de förra ifrån Hassel-skogar, och *Härmelinerne* under trä-rötterne. *Flygande Ikornar* blir man ock stundom här warse. De kunna ei än flyga då rätt fram, utan med sina wings tillhielp kasta sig ifrån det ena trädet til det andra. *Vespertilio*, *Läderlapp*, *Fen. Tökö*, ingifwit åt boskapen emot hastiga sjukdomar, har ofta hulptit.

Utaf wilda foglar gifwas här åtskilliga slag, af hwilcka märckas följande: 1:mo, Af *Roffoglar*: Ufwar, Örnar, Glador, Hönstufwar, Slaghökar, Tornfalckar och sparf-hökar. 2:do, Af *Spitar*: korpar, kråkor, kajjor, Spansk-kråkor, Skator, Giökar, Tillkråkor och Härfoglar. 3:tio, Af *flytt foglar*: Swanor, Willgäs, Änder, Knipor, Wrak-foglar, Lomar, Fiskmåsar och Tärnor. 4:o, Af *Snäpper*: Tranor, Gluttar, Horsgiökar, Strandpipare och Ängsnärpor. 5:o Af *Höns*: Kiädrar, Orrar, Hierpar, Snöripor och Åkerhönor. 6:o Af *Sparfvar*: Skogsdufwor, Domherrar, Sidenfwantlar, Starar, Traftar af flere slag, Lärckor, Stiglit-sar, Bosnekar, Grönfiskor, Hämplingar, Gräsfiskor, Tättin-gar, Årlor, Wattenstarar, Stensqwättor, Rödstiercttar, Talg-oxar, Tomlingar, Hus-Ring och Strandswalor, Nattskräf-vor med flere. Dessa äro mer eller mindre almänna.

De nyttigare foglar, såsom *Kiädrar*, *Orrar*, *Hierpar* och *Snöripor*, fångas här både Währ och Höft, dels med snaror och fläckor, dels ock med Donor eller fällor. Om Wären, under Kiädrars leketid, då de under sina kärliga tileal hwarken höra eller se, kan en, som wet taga sina steg efter deras speltag, komma dem så nära, at de ock stundom nog lätt kunna tagas med blotta händerna; Ty då de under sit spelände knäppa helt långsamt, äro de helt skygga



flygga och upmärksamma, men när de flähta och stå med wingarna under det de spela, så äro de då både döfwa och blinda. Orrar fångas och här allmänt på samma sätt som *Herr Directeuren GADD*, uti des förenämde Beskrifning pag. 69. sålunda beskriwer: "Uti Bowete och Hafrelanden" göres af 3 eller 4 alnars långa Käppar en rundel lik- som en katla, til 3:ne alnars Diameter ofwantil, och i botnen til 6 à 7 qwarter. Midt i den uprefes perpendiculairt en stång, litet högre än rundelen; Wid stångens öfwersta ända bindes en käpp, eller ock fästes den med pinna på twären, dock så at den kan wippa å ömse sidor. Sedan upställes på några störar en lång stång, et qwarter ifrån fogelkatsan, mäst til jämlik högd emot twärpinnan. När nu fogelen fatt sig på denna stång, och märckt den wara trygg och stadig, hoppar han vidare på den i rundelen upstälta och med agn försedda twärkäppen, hwilken straxt wippar fogelen ner i katlan, hwarifrån han, i brist af behörig rymd at börja flykten, ei kan upkomma. Denne ställning at fånga fogel brukas med största fördel wid Bovete och Hafwerlanden, då äfwen några Hafre- eller Bowets klyffor, bäst kunna på den i rundelen upstälta twärpinnan sättas til agn. Med Biörök knoppar, som ock förenämde agn, kan jemwäl wid Orrelekar fogeln i denna bur lockas. Ros foglar fångas ock här på det sättet, at i skogen, updrages emellan 2:ne trån en replina, uppå hwilken åtelen bindes; när nu ros fogeln spänner sig fast wid repet, at taga åtelen, swigtar repet, hwarat han wippas på rygg, och wägar derifrån ej falla sig neder, utan blifwer hängande, tils fogelfångaren kommer. Se förenämde beskrifning.

Åf *Amphibier*: såsom Grodor, Paddor, och Ödlor, af *Ormar*; såsom köppar- tomt och huggormar, är i Soehnen ock, dock ei synnerligen förgiftiga. *Insekt*er mäst af alla gene-

ra, och en myckenhet *species* finnas här ymnogt: såsom af Baggar, Skri- och Flyfä, Fiärlar, Stieklar, Flugor och Krypore. Af *Vermes*: såsom Matkar, Kräk och skalor förekomma här ock.

## §. 8.

## Om Siöar, Strömmar och Qwarnwerck.

**I** Bland de Siöar, som här i Sochnen förekomma, äro Roine wid Moderkyrckan, stora Äfwi, Kuckua, Urittu, Haldia, Rihca och Haicka Träsken i Luopiois de största och namnkunnigaste, dels för det, at de til widden äro nog utsträckte och upfylte med en myckenhet Öjar, Holmar, klippor, skär och grunder, hwilcka til en del af gräsmarcker och löffkogor få beprydas och utziras, at en åskådare ei utan sinnens nögsamma förlustande kan här betrakta naturen i sin fågring, dels ock, at åtskillige forssar, strömmar, Åar och bäckar, som sammanbinda dessa träsk och igenom flyta Sochnen, äro med härliga Holmar och Öjar försedde, hwilcka ei allenast gifwa dem den angenämaste utsicht, utan ock likna den siskrikaste skäregård. Dessa Siöar hänleda sit första ursprung och watten ifrån Wesijako, et träsk, belägit emellan Lampis och Padasjoki Soknar, hvilket säges dela sit watten i 2:ne delar, utaf hwilka den ena rinner til Padasjoki, och skal igenom kärr, mossar och insjöar hafwa sammanhang med stora Päjäne, och den andra tager sin wäg igenom åtskillige mindre och smärre åar, strömmar och insjöar, til den för sine branta fall och salsliga dånande märckwürdige Jyrängä forssen, som faller til Kouhijerfwi, hwilcken genom Kuohijoki Ån förbinder sig med förenämde Äfwi, Haica, Kuckua och Urittu Fierdar i Luopiois. Detta Capellgäld, ehuru det är upfyldt med ganska många och stora träsk, som utgiöra nästan samma widd som landet, hwaraf och detta fådt sit namn af *Wesijako*,  
 kan/a,



*causa*, är dock des situation en af de behageligaste; ty dessa träsk äro ei aldeles flacka och bara, utan upfylte både med större och smärre fruchtbara Holmar, hwilcka räknas til 200:de, utaf hwilcka ungefär 100:de äga namn, och 100:de äro det förutan. En del af dessa äro beboade och bepryde med härliga åkrar och ängar, och en del utziras med de täckaste löfskogar, hwilcka med sine wid stränderna i watnet på åtskilligt sätt bläncande skuggor lifligen afbilda de timmeliga nögens omskiften och obeständighet. Byarne äro något aflägsne ifrån hwarandra, och ligga rundt omkring dessa träsk, hwilcka härstädes äro lika som eldstäder, som ei allenast upwärma luften, utan ock förwara åkrarne från ikadelig köld och fräst om Sommaren.

Nu wiljom wi begifwa oss härifrån, och bese, huru dessa Siöar hafwa communication med Tulois och de öfrige Soknens Siöar. Dessa förenemde Luopiois fierdar hafwa sålunda förbindelse med Moderkyrko Siöarne, at ifrån Haikanfelmä löper watnet igenom Mäminfelmä och en Å Wuoreckeskinen kalladt til Wihanjerwi, hwarifrån det sedan igenom Wihawuosi Qwarn-forssar, hwilka ständigt brusas med tämmeligen häftiga wågor, faller neder til Käskenalusta, och flyter sedan med blandat watn til witta taipale udden; wid denna delar watnet sig i 2:ne grenar, den ena åt höger tager sin wäg til et tämmeliga stort träsk Koiwulahden-felmä, hwarifrån watnet ej hafwer utlopp, och den andra til vänster, stryker igenom Painonfelmä, Syfwäsalmi eller Karhuntoet sunden til Hirilahdensfelmä, och så vidare igenom Lambansalmi sundet förbi syrjänpä udden til lilla och stora Roine wid Moderkyrckan. Til dessa Siöar löper Suolijärwi träsket i Tulois, hwilcket är det endaste derstädes, och omkring hwilcket alla byar ligga, tagandes vidare dess wäg igenom en Å wid Sairiala och 3:ne små insjöar til Pyhäjärwi, hwilcket ock är et stort träsk, som



genom Lehdsmäki än hafwer sammanhang med Förenemde Roine, hwarifrån dessa träsk sedan med blandadt watten löpa igenom Wuolde eller Witzialä och Alfwettula åar til Häränwatta träsk, hwilcket igenom Kuifema än i Pälkäne Sokn, förbinder sig med Pindelenfelkä och så widare til Mallaswesi. Förenemde Witzialä och Alfwettula åar, hafwa ock sammanhang med den under Moderkyrckan belägna, och sig til desse åar sträckande fiärden, Hauhonfelkä kallad, hwilcken ock är upfyld och omgifwen af Holmar, som medelst åar, Strömmar och Wikar zirligt afskiljas ifrån hwarandra, gifwandes dem en behagelig utsikt. Dessa Holmar äro tämmeligen gräsfulla och frucktbärande, hwarföre på dem Kalfwar, Får och Bockar öfwer Sommaren hållas. Åtskillige Siö- och andra foglar hafwa ock på dem sina nästen, hwareft de med snaror och donor fångas. Förutan så wid Moderkyrckan belägna byar, ligga de öfriga rundt omkring dessa träsk, och tätt intil hwarannan, hwilcka ei allenaft förorsaka en nöglam utsikt allestädes, utan ock ei ringa pryda denna Socken.

Innom denna Soknens rymd förekomma ock, förutan de redan upnemde, åtskillige smärre och större insjöar, af hwilcka en del hafwa dubbel botn; en del äro öfwerwäxta eller Jordtäckta, på hwilcka årligen bergas hö, och af inwånarena kallas *Letto nitut*; en del äro beprydde med *flottbotmar*, hwilcka ei litet bidraga til insjöarnes behaglighet. Dessa äro ock tämmeligen fiskrika; uti en del finnes blott 2:ne slags fisk, såsom Gäddor och Abborrar, uti en del Mörter och Gäddor, och åter uti en del Lakor och Mörter. At någre insjöar af sig sielfwa uttorkats, wet man icke, förutan 2:ne små, som den för sit brinnande nit om fäderneslandets wälgång, och hushållningens uphielpande wida berömda Herr Öfwerste Lieutenanten och Riddaren AND, HIND, RAMSAY lätit, nu under Capitains Bostället i Wi-

Witzlälä hörande träsk, aftappa. Dessa, som ock det omkring dessa träskken belägna wida och stora kärrer, hwilket så wäl med twär- som ock med tilräckeliga aflöps diken til nästgränsfande siön än försedt, äro wäl ei ännu uttorkade, hwilcket deraf härrört, at watnet i dessa 2:ne åren härstädes så öfwerflömmat, at det ei allenast, i brist af tilräckeliga diken, affkiöldt alla låga åkrar, och mycket skadat städeswäxten, utan ock så högt på somliga ställen upplöf, at der man tilföre kunde gå torrskodder, har man nu med båt knunat ro af och an, så at ock det aldraelldsta folcket i Soknen, hwarcken af deras förfäder sådt förnimma, eller sielfwe sedt så stor wattuflod, som nu i detta år här varit. Men så snart detta watnet fatt sig och astorkats, är til förmodande, det förenemde Höga Herres härwid hafde beswär och omkostnader, lära med nöje och winst snart blifwa betalte. Förenemde Herre har ock varit den första, som härstädes börjat at låta aftappa små insjöar, samt med andra nyttiga hushålds grep föregå Allmogén i Soknen, hwilcken denne Sokn således är på mångfalt fått mycken tack skyldig.

Den stora Wattuådra, som Herr TUNELD i sin Geographiska beskrifning öfwer Sverige och Finland pag. 363, och Landshöfdingen URBAN HIERNE i des förfsta flock pag. 110. har något anfördt, fins här i soknen, och rinner under jorden genom åtskilliga stora sandbackar ifrån en stor aflång insjö, Särkimäjarwi kalladt, nästan  $\frac{1}{2}$  mil i Nordväst derifrån til en insjö Uisko kallad wid Tullittula by, hwarest stranden, derest denne ådra upspringer, är altjeme om winteren öppen. Watnet, som kommer til förenemde Särkimäjarwi, rinner först ifrån Siön Haukilambi til Aekijerwi, (hwilcken är en ganska stor insjö) derifrån til Wetijerwi, vidare igenom 2:ne små forsar til Luijasenjerwi, och så genom en liten å til Särkimäjerwi. Dessa 2:ne sist-

nem-

nemde insjöar äro belägna emellan 2:ne höga sand- och stenbackar, hwilcka efter trowärdiga mäns berättelser skola öfwer alt wara 10, men på flere ställen 20 å 30 famnar djupa. Om denne ådra är anmärkt, at då det blås, och man lutar örat mot jorden, hörs huru watnet sårlar, men åter twärt om.

Träsken här i Soknen äro tämmeligen diupa; några af dem hafwa 8, 10 å 12 famnars diuplek, såsom Roine, hwarest man på några ställen ei med 30 famnars rep binner någon botn. Denna hafwer ock så fkiärt och klart watn, at des botn på 2 famnars diup helt tydeligen kan ses. Men watnet uti de smärre träsk och insjöar, hyter en jordachtig och unken smak, såsom Kuckola ån, hwilkens botn ei allenast är äsjog och gyttiefull, utan ock lemna en hel brun och grumlog färg på watnet.

Uti Wihawuosi forssar äro 5 wälderqwarnar anlagde til sådens malande. Af dylika äro ock 3 bygde uti Påhjois strömsfall i Tulois, allenast med et par stenar i hwardera. Men fot- eller sqwaltqwarnar finnas åtskilliga i bäckar anlagda, af hwilcka några allenast mala med Høst och Wårflod. Hwad såggwarnar beträffar, så äro sådana til närwarande tid ei här bygde, oansedt de med största nytta och fördel, så wäl til Soknens eget som ock andras behof kunde anläggas, hälst på de ställen, der ännu tämmelig skog är öfrig.

## §. 9.

### Om skärgårdar och Fiskerier.

**E**Huru denna Sokn, som redan i föregående §. nämdes, är upfylldt med stora träsk och insjöar, hwilcka genomskäras af långa Åar, strömmar och bäckar, och likna til utseendet den fördelachtigaste skäregård, så äro de dock nu ei så fiskrika, som de i fordomtima, efter gammalt



malt folks fågen hafwa warit, då ock fiskerierna warit denna Soknens nästan endaste närings fång. Orsaken til fiskens årliga aftagande, lærer utan twifwel wara strömmars och åars årliga upplandande; Ty dels befinnas de nu mycket wara af brusande ferdars medbrackte grus, mull och wrakträn, samt annars med pålar, stenbögar, granar och trän så upfylte och tilstoppade, at de slags fiskar, som äro skygga, och ei gierna wåga på grundt watn, nu ei mera slipa fram, at besöka de stränder, hwareft de warit wana at fira sina årliga kärleks lekar, dels ock, at å- och bäckmynnningar, hwarigenom fisken warit wan, at ifrån större flöar flytta til de mindre, äro ock med katfor och uprättade gården af granruskor uti hwarjehanda linier och directiöner, *Toss* kalladt, samt andra fiskebragder så tiltäpte, at ei allenast fiskens wanliga gång härigenom förhindras, utan ock den allmänna klagan öfwer dels minskning lærer härutaf til en del härröra.

*Fiskander* förrättas här på flerehanda sätt, både med not och andra redskaper. Man wil korteligen igenomgå de förnämsta. Om wåren wid och efter isloffningen fångas Gäddor med röflor och mierdar, hwilka utfättas på deras wanliga lekesfällan, uti långgrundade hwafs stränder wid glon eller långgrundta inwikar, gölar, flora diken, å- och bäckmynnningar. Den wid isloffningen annalekande, och på kärr samt dyaktiga botnar upstigande Isgäddan, upsnappas ock ofta lyckligt med stödiande, hwilcket här så Höft som Wår allmänt brukas, och förrättas om natten, wid lungt och stilla wäder på wanligt sätt. Efter Isens tidigare eller senare loffande och skiutande, fångas Is-abbor med mierdar af bast gjorde, och af wideqwistlar slåtade, hwilka nedsänckas på 3 à 4 alnars djupt watn, utmed hwafs och gräsbunckar, eller dereft han firar sin lekesäst. Mörttor, Lögor och Braxenpanckor fångas ock wid deras sam-

mankomster med förenemde mieldar til anseelig mängd. Wimbor fås här endast uti Kuckola ån både med nät, Rössior och miärdar; samma redskap upgilras ock för Iden uti åar och bäckar, samt wid miuka och dyachtiga stränder. Braxen leker här merendels på grund, dyachtiga ställen och der hwafs växer, och fångas mäst med så kallade grimnät, nötter, katfor och rösjor. Om Braxen är anmärckt, at han ei allenast besöker de trängsta pälz wid sina lekefästers frände, utan ock tränger sig up i de minsta gölar, bäckar och diken, hwarest han ibland har den olyckan, at, utom det han upsnappas med liuster, han ock inneflutes med nät, då fiskaren intet ångrar sitt grep, at han utan särdeles möda med nöje får upfylla flere kântar eller näwerfäckar af Braxen. Så snart wären börjar nalckas och sön blifwer klar ifrån is, förfärdigas större och mindre Sommar notar, med hwilcka fiskas uti fiärdar, uppå grundt watn uti wikar, fund och glon. Med dessa drages hela Sommaren, och fås allehanda wanckande fiskeslag, såsom: Gäddor, Giös, Braxen, Abbor, Mört, lögor, Id och Giers. Om Sommartiden, när liusligt och warmt wäder är, plägar flere slags fisk stiga up ifrån diupet uti fund och wikar, der gräsaktiga stränder och hwafs växer, då de med Inor eller pulsnotar instänges, och fångas ofta til anseelig mängd. Ählen är här en mycket sällsynter fisk, och fångas blott tilfälligt wis med miärdar, men ofta med liuster, då han wägar sig at krypa uppå landet, och komma uti ärtäkren, när den är belägen in wid stranden. Lakor fångas i Januarii och en del af Februarii Månader med nät och Rössior under Isen. De fångas ock med krok, så snart Isen kommer til någon styrcka på sön. Skinlax fås här allenast uti Wihawuosi qwarnforsfar. Om Wår, Sommar och Höst idkas här äfwen fiske med metande och slantande, samt drag och 3:ne slags krok, ståndstöt- och pålkrok kallade, hwilcka nog ofta pläga lönä fiskarens möda. Nors fås här med de dertil giorda nötter, och



och mïerdar, samt hâfwande uti âar. Om Hôsten efter Michaëlis utredes en långt stôrre not än om Sommaren, med hwilcken drages efter de så kallade Sïklôijor eller Stintor, (Fen. *Muickor*.) Notdräkts tiden warar så länge, tils sïôr-  
ne blifwa med Is öfwerdragne. Och åter så snart isarne lagt sig, sammanfatta sig flere hemman i en eller flera byar, at ihopgiöra en winternot af 40. eller 50. samnars längd på hwar arm, med hwilcken drages under Isen i Fiärdar och wikar. Dragningen med denna noten slutes så snart Wintern blir alfwarfammare och Isen tiockare.

Krästor finnes i alla Soknens sïôr til en otalig myckenhet. De tilfoga fiskarena ibland nog stor skada, i det de ei allenast upfräta fiskarna ifrån näten, utan trassa och fön-  
derflita de samma. De finnas här mäst Bartholomæi tiden när skumaktiga nätter, samt lungt och stilla wäder är, då små gossar, försedde med stora eld-blås, begifwa sig på grunda och steniga stränder, der de pläga upstiga, och up-  
taga dem med blotta händerna til 2 å 300:de om natten. Dessa Krästor, som på detta sättet fångas, äro ei så stora som de, hwilcka om Wären uphämtras ifrån deras boen, *Cånakot* kalladt, då och wid uphämtrandet ofra sker, at man i stället för en Krästa, utdrager en kaller orm, som wäl sätter krästrafångaren i största håpenhet, men sällan til-  
fogar någon skada. Kräst-skäl blandad med Libesticka, gif-  
wes åt Boskapen, hwilcka deraf må rätt wäl. Swinen äta ganska gierna Krästor, och må af dem öfwermåttan wähl.

§. 10.

Om Källor, *Mineral* watn och Salt-  
peter-Siuderier.

**K**ällor finnas här i Soknen til et ganska stort antal, af hwilcka en del äro belägna på berg, och en del up-  
stiga ifrån Sand- och Stenbackar; de äga mäst alla  
ganska



ganska klart, friskt och wedergweckande watn; en del upspringa och flyta hela året, både i torcka och köld. Hälsoföbrunnar har ingen ännu här upträckt, skönt de wid nogare undersökning törde finnas. Jag wil här förnämligast märcka ett och annat om några besynnerliga. Uppå en måsluppen äng föder om Ruckoila by, är en källa Hyrylä kallad, hwars watn smakar som starkt bläck eller Surbruns watn. (aqua acidularis martialis) Dens bredd är mycket högre än måffan, och marcken eller källsäden wid källan full af Ochra. En annan Källa, som är af lika beskaffenhet med den förutnemde, fins ock et litet stycke ifrån Sappis Rusthåld under en sandbacka, ei långt ifrån en rinnande bäck, uti hwilcken i äldre tider en sägqwarn varit anlagd. Flere sådane Källor förekomma äfwen i bägge Capellgårderna. Uppå Punike ängen wid Lehdesmäki, opspringer en Källa, hwars watn tyckes wara behageligt, rent och kalt, men röijer dock et *Ætheriskt* och *Bitumineust* wäsende. Af dylika Källor öfverflöda Soknen nog. På Råukaften äng, straxt wid Kockila qwarnar, är en Källa, uti hwilcken watnet smakar mycket ergigt och *aastringerande*, och jorden på ömse sidor om Källan består af en *Ochra ferri rubra*, warandes watnet deromkring lika som öfwerdraget med flott eller af en violett hinna. Sådana finnas äfwen flere här i Soknen. På Swart eller Råstkällor, (aqua victriolica martialis) är här ock ingen brist; dessas watn får af galläplen en swart färg, och röija uti sig mera et groft *mineral*, än något *spiritueust* wäsende. En sådan Källa fins i Padankoski by i Luopiois, som äger uti sig den skönaste swärtan, hwarmed gemene man swärtar walmar, halfylle och linne-tyger. Uti Luopiois och Kuohijoki byar förekomma ock dylika Källor, hwilcka hyfa på botten en gul Järnochra, med hwilcken allmänt swärtas läder. Gemene man är härstädes i den tron, at de Källor, hwars watn upstiger med

et ständigt kokande, äro botnlösa. Gammalt folck weta berättat, at i äldre tider har gemene man warit af den widfkeppelse intagen, at ingen wågat sig at taga watn ifrån någon af de mera besynnerliga källor, förr än han offrat deri, anten en sölfwerpenning eller knapnål. Wid sådana tillfällen skola fäseliga spöken wisat sig och ofta fkrämt offraren. Källor med någorlunda ebb och flod, eller sådana, i hwilka watnet ibland förminskas, ibland åter förmeras, förekomma här äfwen. Brunnar af godt och ymnigt watn finnas til öfwerflöd i alla byar, af hwilcka en del äga 5 à 6 famnars diup. Wid deras gräfwande har intet owanligt förekommit.

*Saltpeter studerier* skulle här med fördel idkas, så framt ei nödig dikning omkring sådana ställen saknades. Saltpeter Jorden är härstädes nog god och lönande, och finnes flere ställen, hwarest den måst hwart 4:de och 5:te är brukas til studning för Kronans räkning. Af Saltpeter kunna här några tilreda rätt godt och starkt krut. Saltpeter watn nyttias här med fördel at ränsa gamla och förrutnade får, och bringa dem til sin förra lisackthet.

## §. II.

### Om *Saxis* eller Gråberg.

**D**E största och förnämsta berg, som innom denna Soknens rymd finnes, och tyckes förtiena någon upmärksamhet, samt af inwånarena föregifwes för de märckeligaste, äro följande: *Hypjö*, et berg beläget  $\frac{1}{4}$  mil ifrån Portas by, hålles före wara det högsta i Soknen, och är omgifwet af kärr och Tallskog. Om detta berättas, at i Konung ERIC den mtes tid, skulle des Swåger Riks förståndaren BIRGER JARL år 1250 låtit uppå detta berg först anlägga Tawastehus Slott, hwilcket alt derefter de om dagen bygt, skal om natten ramlat omkull. Detta är en sägen



som man lemmar i sit wärde. Rudera af murningarne, skola dock ännu kunna wisas på berget. *Hidencallio* et hiskeligen brant berg, ligger in wid Pyhäjerwi träsk, och är derföre märkwärdigt, at derunder är 40 samnars brådiup. *Påhjos wuori* ei långt ifrån Pohjois by beläget i Tulois, är äfwen et utaf Sokneas högsta berg; icke långt ifrån detta ligga *Kitaruven*, *Linna* och *Ängäscalliot*, uti hwilcka stora gråttor och diupa hål berättas wara. *Kyrä* och *HaxiCalliot*, ligga och ei långt ifrån de förutnämde, och äro derföre märkwärdige, at de sägas gifwa mångdubbelt *Echo*. *Kengiwuori* ligger  $\frac{1}{4}$  mil ifrån Sodjala by, är et långsluttande berg, upfyllt med klippor, hålör, gruster och underjordiska gånger, samt nedan för berget upfyllt med en stor samling af lösa stenar både större och smärre, hwilcka rasat ned från berget, och giordt en besynnerlig ställning på hwarannan. Berg-eller Jättegrytor finnas ock på detta berg, hwilcka äro något diupa. På Cuohijoki bys ägor i Luopiois, förekomma ock 2:ne långsluttande och brante berg, det ena *Soimawuori* och det andra *Wagonkallio* kalladt, uti hwilcka äfwen sägas wara åtskilliga gröpper. *Påras* och *Ribkawuori* äro äfwen långsträkte berg, hwilckas sidor äro mycket branta och lik som afbrutna, samt kullarne öfwerwäxte nu med större nu med mindre trån. Desse upnämde Hälleberg, hwilcka alla bestå af den så kallade *Saxum* eller Gråsten, och tyckas wara ihopfatte af de 3. slags stenarter *Skimmer*, *Quarts* och *Felspat*, röija ei allenast deras första upkomst ifrån urqwädstiman, utan ock den förstöring som dem, uti den hela Jordklotet öfwerfwämmande allmänt bekanta stora floden öfwergådt, hwilcka nu i stället för fägring se ut som *ruiner*, och äro med hisliga ras och stenröfen, samt Jordstenar öfwerstielpde och hölgde. De här besinteliga större och mindre jordkullar, sandhögar och åsar, hwilcka här tydeligen föreställa Landet lik som i wägor, och



och äro mäkt alltid utsträckte ifrån Norr til Söder, tyckas ock på denna orten wara ojäfwuga witten til en allmän syndafloed.

Uppå berghymplar och kala klippor finnas här åtskilliga *flora stenringar*, om hwilcka inbyggarena förtälja, det de i hedna tima blifwit til den ändan uplagde, at de derinne skola hafwa anten spändt bälte, eller ock med näfwe-rätt öfverrumplat hwarannan, och den som då flydde ifrån ringen, hade tappat. Äfwen förekomma här uti en Witzialä by tilhörig holma *flora åttebögar*, under hwilcka nyligen blifwit hittade åtskilliga stora ringar, hwilcka formenes wara af guld, och nu efter undersökandet blifwit til Stockholm öfverfickade.

## §. 12.

### Om *Mineralier*, Jord- och Bergarter.

**A**F nyttigare jord och bergarter äro här alt för få ännu upptäckte, hwartil inwånarens okunnighet härtill warit mäkt skulden. Men at försynen äfwen i denna Sökn nedlagt få rika skatter, som någon sin annorstädes, hafwa wi redan af flere omständigheter haft nog tilfälle at tro. De, som man här öfverkommit, äro följande: *Stenmängel* (marga lapidifica arenacea) fins här wid stranden under Skyttälä åkrar, på den sidan som wetter åt Tiöfari. Grågnistrig *Kalksten* (Calcareus scintillans griseus) brytes och brännes  $\frac{3}{4}$  mil ifrån Kuohijoki by, utaf et långsträckt berg, Haikanwuori kalladt. Kalken, som blir här af, är mycket god til murning, och säljes ymnogt til hwarje behöfwande. Ågarena til detta Kalkberg, hafwa af sina föräldrar hördt, det Tawastehus Slott blifwit bygt med denna kalk, och at Riksföreståndaren BIRGER JARL warit upfinnare til samma Kalkberg. En grof *Brynstensart* (lapis cotarius) tages ifrån Hauhontaca uti Pälkä backan, och en

en dylik, men något finare, som ock kan dogä til hénar, brytes ifrån en liten berghympel wid Kengiwaori. *Qvarnstens* arter finnas ymnogt innom Soknen, dem de på et artigt fätt utur bergen til allehanda storlek hugga plåga. *Swart Jaspis* (*Jaspis unicolor atra*) fins uti Kotka backan bakom Prästegården uti lösa stenar. I nägden til nysnämde ort finnas ock i lösa stenar *Granater*, hwilcka äro något pellucida, och i en tämmelig polyedrisk figur. *Oren Blyerts* (*molybdæna impura*) fins här ymnogt uti en backa wid Synima Källan, och uti MarjoCangas backan i Hauhontaca. *Swart Skörl* (*Corneus Cryskallifatus niger*) nog skön och wacker förekommer här uti et underjordiskt berg, Rihimäencallio kalladt, hwilcket är beläget  $\frac{1}{4}$  mil ifrån Käckila by. *Köllerfärg*, (*Ochra lutea vulgaris*) upgräfwes til största mängd wid stranden af en liten Ingö, belägen et litet stycke ifrån Eteläis by. En dylik Ochra, men något ljusare, uphämtas ifrån en Källa i Luopiois, belägen  $\frac{1}{2}$  mil ifrån Haldia by på Hirwennemi äng. Med dessa Ochror färga inbyggarena sina skin och kyllrar, hwilcken i godhet ei eftergifwer den, som köpes ifrån Städér. *Röd Ochra* (*Ochra rubra non cretacea*) fins under Myllärniemi Tärp i Luopiois, med hwilcken, då den blandas med tiäruwattn, fkrinnor målas. *Lefwerslag* (*minera cupri hepatica fulva*) fins til största myckenhet uti förutnämde Kalckberg. De, som bränna Kalck, berätta, at ju diupare de bryta Kalcksten, ju mera skal detta Lefwerslag dem förekomma, så at de stå i fruktan, at Kalcksten skal snart blifwa all. Af dessa lefwerslag-stenar har, i stället för sölswermalm, en bonde ifrån Kuohijoki by, för wår nu warande allernädigste Konungs fötter, under dess wistande i Tawastehus, en hel näfwerkont underdånigst nedlagt, hwaremot af Hans Kongl. Majestet förberörde bonde blef med en äreskänck af penningar benådad. Löser *Swafwelkies* (*Pyrites sulphureus rudis*;



Japide molliore mixtus) fins ymnogt uti et berg beläget  $\frac{3}{4}$  mil ifrån Kuohijoki by wid stora Jyränga forssen. Tegel flås af bönderne til eget behof, och fins wid tilwerckningen ei något besynnerligt at märcka. Inga Hyttor eller Hamrar finnas här, utan endast Klenfmeder, hwilcka åt allmogén förfärdiga smiden til landbrukets och annat husbehof.

§. 13.

Om de Örter och Trån, som wäxa wildt i denna Sokn, och hwar til somliga af dem utaf Inwånarena nyttias.

**A**T förtiga alla andra förmåner och fördelar, som naturens Herre denne Soknens Inwånare förundt, bör ingalunda de täcka Örter och Växter förglömmas, som här utwaldt deras hemwist, och af hwilcka ännu ganska många härstädes gifwas, utom dem jag upräknat. Namnen, jemte ordningen och nummern äro tagne utur Herr Archiaterns och Riddarens LINNÆI Flora Swecica, andra uplagan.

Hippuris vulgaris 2. Hållswanta.

Callitriche vernalis 3.

Circza lutetiana 6.

Veronica maritima 8.

Veronica officinalis 12. Årenpris.

Veronica serpyllifolia 16.

Veronica Scutellata 17.

Veronica Chamædrys 18.

Veronica Peregrina 24.

Utricularia vulgaris 28.

Lycopus europæus 31.

Anthoxanthum odorat. 33. Wårbrodd.

Valeriana officinalis 34. Wenderor.

Iris Pleiadacorus 37. Swardslilia.

Schænus albus 41. Myragh.

Scirpus palustris 42. Sålting.

Scirpus lacustris 46. Siöjåf.

Scirpus Sylvaticus 48. Skogsjåf.

Eriophorum polystachion 49. Ång-uk.

Eriophorum vaginatum 50. Karull.

Nardus stricta 52. Ångborst.

Phalaris arundinacea 53. Rör-slen.

Phleum pratense 56. Ångtåmpe.

Alopecur. geniculatus 60. Rårkastle.

Milium effusum 61. Åmur.

Agrostis spica venti 62. Ålwerwen.

Agrostis arundinacea 63. Pipwen.

Agrostis rubra 64. Rödwen.

Agrostis canina 65. Brunwen.

Agrostis stolonifera 66. Krypwen.

Aira caerulea 67. Blå-tåtel.

Aira aquatica 68. Råvretåtel.

Aira cespitosa 70. Tåttåtel.

Aira montana 72. Backåtel.



- Melica nutans* 76. Bergflöt.  
*Poa trivialis* 80. Betesgräs.  
*Poa angustifolia* 81. Ängsgräs.  
*Poa pratensis* 82. Slottersgräs.  
*Poa annua* 83. Switgräs.  
*Poa nemoralis* 85. Lundgräs.  
*Briza media* 86. Darrgräs.  
*Dactylis glomerata* 87. Hundering.  
*Festuca ovina* 91. Linnæi fårgräs.  
*Festuca rubra* 92. Röd-swingel.  
*Festuca elatior* 94. Ängswingel.  
*Festuca fluitans* 95. Swin-swingel.  
*Bromus secalinus* 26. Roglossa.  
*Bromus arvensis* 97. Renlossa.  
*Avena fatua* 101. Landhafra.  
*Avena pratensis* 104. Ängshafra.  
*Arundo Phragmites* 105. Strandrör.  
*Arundo Epigejos* 106. Bergrör.  
*Lolium perenne* 110. Renrepe.  
*Triticum repens* 114. Öwickswele.  
*Monia fontana* 115.  
*Scabiosa arvensis* 117. Åsterwädd.  
*Scabiosa succisa* 119. Ängwädd.  
*Galium verum* 123. Jungfru Mariæ  
 fångbalm.  
*Galium boreale* 125. Fen. Matara.  
*Galium palustre* 126.  
*Galium uliginosum* 127.  
*Galium aparine* 128. Snärjegräs.  
*Plantago major* 129. Grodblad.  
*Plantago media* 130.  
*Plantago lanceolata* 131.  
*Cornus frcesia* 131. Smörbär.  
*Alchemilla vulgaris* 141. J. M. kåpa.  
*Cuscuta* 144. Hummelbinda.  
*Potamogeton natans* 145. Abborrgräs.  
*Potam. perfoliatum* 146. Äblgräs.  
*Potam. pectinatum* 150.  
*Myosotis scorpioides arvensis* 157. Sör.  
*Palustris* 157. (b)  
*Lithospermum arvense* 160. Sörlets.  
*Anchusa officinalis* 161. Örtunga. (ta.  
*Cynoglossum officinale* 162. Hundtun-  
*Pulmonaria officinalis* 163. (ga.  
*Asperugo procumbens* 166. Örmögon.  
*Lycophis atensis* 167.  
*Primula veris* 171. Örelägg.  
*Prim. farinosa* 172. Näiblomster.  
*Menyanthes trifolia* 173. Klöfwer.  
*Lysimachia vulgaris* 175.  
*Lysimachia thyrssiflora* 176.  
*Convolvulus arvensis* 181. Åsterwinda.  
*Polemonium caeruleum* 183.  
*Campanula rotundifolia* 184. Kläcka.  
*Campanula persicifolia* 187.  
*Camp. Trachelium* 189.  
*Camp. glomerata* 190. Möss rosor.  
*Lonicera Xylosteum* 194. Try.  
*Verbascum Thapsus* 195. Rongslus.  
*Verbascum nigrum* 197. Rattumpä.  
*Hyoscyamus niger* 199. Holmört.  
*Solanum Dulcamara* 201. Örmbär.  
*Rhamnus Frangula* 203. Brakwed.  
*Ribes rubrum* 205. Winbär.  
*Ribes alpinum* 206. Degbär.  
*Ribes nigrum* 207. Svarta winbär.  
*Asclepias vincetoxic.* 212. Tullfgräs.  
*Herniaria glabra* 213.  
*Chenopodium rubrum* 217. Swinmol-  
*Chenopod. album* 218. Mell. (la.  
*Chenopod. polyspermum* 223.  
*Gentiana Amarella* 229.  
*Selinum palustre* 219. Finst-ängsfåra.  
*Heracleum Sphondyl.* 243. Björnsföta.  
*Angelica sylvestre* 246. Björnsföt.  
*Cicuta virosa* 253. Sprängört.  
*Erihusa Cynapium* 254. Wildpersilja.  
*Charophyllum sylvestris* 257. Hundlo-  
*Carum Carvi* 260. Rumin. (la.  
*Pimpinella saxifraga* 261. Bockrot.  
 Aego-

- Agopodium Podagraria* 263. Squaler. *Polygon. persicaria* 342. Rönneswa.  
*Viburnum Opulus* 264. Sogelbär. *Polyg. Hydropiper* 343. Jungfentwål.  
*Alfina media* 267. Setgräs. (Her. *Polygon. Convolvulus* 344.  
*Parnassia palustris* 268. Slottersblom. *Paris quadrifolia* 346. Trollbär.  
*Drosera rotundifolia* 275. Daggört. *Udoxa Moscatellina* 347.  
*Drosera longifolia* 274. *Elatine alinastrum* 349.  
*Myosurus minimus* 276. Mustrumpa. *Butomus umbellatus* 350.  
*Allium Scorodopras* 278. Gräslök. *Ledum palustre* 352. Sgwatram.  
*Allium Scenoptas* 282. *Andromeda polifolia* 353.  
*Ornithogalum luteum* 285. *Arbutus Uva ursi* 358. Miölontis.  
*Anthericum ossifragum* 287. Jlagräs. *Pyrola rotundifolia* 360.  
*Convallaria majalis* 292. Liliecon. *Pyrola secunda* 362.  
*convall. polygonat.* 294. Wockblad. *Pyrola uniflora* 364.  
*Convall. bifolia* 296. Jkornebär. *Crysopterygium alternifolium* 365.  
*Juncus conglomerat.* 298. Knapptog. *Saxifraga granulata* 372. Stenbräcka.  
*Junc. articulatus* 303. Nylltogh. *Sciranthus annuus* 377. Tandgräs.  
*Junc. pilosus* 308. Jltogh. *Gypsophila muralis* 380.  
*Junc. campestris* 309. Knipletogh. *Dianthus deltoides* 382. Ungnåglidör.  
*Peplis Portula* 312. *Cucubalus Behen* 385. Sarpungar.  
*Rumex crispus* 314. Swinsyra. *Stellaria nemorum* 391.  
*Rumex acetosa* 318. Ångsyra. *Stellaria graminea* 393.  
*Rumex Acetosella* 319. Bergsyra. *Arenaria serpyllifolia* 398.  
*Scheuchzeria palustris* 320. *Sedum Telephium* 400. Råringkål.  
*Triglochin palustre* 321. Råresfåltning. *Sedum acre* 403. Setknoppar.  
*Alisma Plantago* 323. Ståkra. *Oxalis acetosella* 406. Saarwåpling.  
*Tridentalis europæa* 326. *Algrostemma Githago* 407. Blår.  
*Epilobium angustifol.* 227. Bomuls. *Lychnis Flos cuculi* 408.  
*Epilobium montanum* 329. (gräs. *Lychnis viscaria* 409. Tiårört.  
*Epilobium palustre* 330. *Lychnis dioica* 411.  
*Vaccinium uliginosum* 332. Wden. *Cerastium aquaticum* 413.  
*Vaccin. Myrtillus* 333. Blåbär. *Cerastium viscosum* 414.  
*Vaccin. vitis idæa* 334. Lingon. *Spergula arvensis* 419. Skorf.  
*Vaccin. Oxycoceus* 335. Tranbär. *Spergula nodosa* 420.  
*Erica vulgaris* 336. Liung. *Lythrum salicaria* 422.  
*Daphne Mezereum* 338. Rållerhals. *Euphorbia Helioscopia* 425. Råforma.  
*Polygonum aviculare* 339. Trampgräs. *Prunus Padus* 431. Rågg. (gräs.  
*Polygon. viviparum* 340. Svinggräs. *Sorbus Aucuparia* 435. Rön.  
*Polygon. amphibium* 341. Pilört. *Pyrus malus* 437. Suråppel.  
*Polygon. persicaria* 342. Rönneswa. *Mespilus Cotoneaster* 438. Orbär.  
*Polygon. Convolvulus* 344. *Spiræa Filipendula* 436. Brudbröd.



- Spiraea Ulmaria* 440. Byttgröt.  
*Rosa canina* 441. Riipon.  
*Rubus idæus* 446. Rällon.  
*Rubus saxatilis* 447. Råringbår.  
*Rubus arcticus* 448. Jungfrubår.  
*Rubus Chamæmor.* 449. Riortron.  
*Fragaria vesca* 450. Smultron.  
*Potentilla anserina* 452. Gåsört.  
*Potentilla argentea* 454. Sem fingera.  
*Potentilla verna* 455. (ört.)  
*Potentilla norvegica* 457.  
*Tormentilla erecta* 459. Blodrot.  
*Geum Urbanum* 460. Wåglikerot.  
*Geum rivale* 461. Rårpungar.  
*Comarum palustre* 463. Rårfötter.  
*Alcea spicata* 464. Paddbår.  
*Chelidonium majus* 465. Swalört.  
*Nymphaea lutea* 469. Wåtblad.  
*Nymphaea alba* 470. Siöblad.  
*Tilia europæa* 471. Linn. (spore.)  
*Delphinium Consolida* 475. Ridder.  
*Stratioses Alroides* 479. Wataloe.  
*Anemone Hepatica* 480. Blåsippa.  
*Anemo. pulsatilla* 481. Backsippa.  
*Anemo. sylvestris* 485. Switsippa.  
*Anemo. Ranuncul.* 486. Goblisippa.  
*Thalictrum flavum* 488. Torrwärts.  
*Ranunculus lingua* 493. (gräs.)  
*Ranuncul. Flammula* 494. Ålgräs.  
*Ranuncul. reptans* 495.  
*Ranuncul. Ficaria* 496.  
*Ranunculus sceleratus* 499.  
*Ranuncul. repens* 505.  
*Ranuncul. acris* 507.  
*Ranuncul. aquatilis* 509.  
*Trotilus europæus* 510. Smörbållar.  
*Caltha palustris* 511. Kallfeka.  
*Mentha arvensis* 516. Mynta.  
*Oleocoma hed eracea* 518. Jordrefwor.  
*Lamium album* 520. Blindnåsla.  
*Lamium purpureum* 521.  
*Lamium amplexicaule* 522.  
*Galeopsis Tetrahit* 523. Kampört.  
*Galeopsis Ladanum* 524.  
*Stachys sylvatica* 526.  
*Stachys palustris* 528. Swinknyler.  
*Leonurus Cardiaca* 532. Bonåsla.  
*Thymus Serpyllum* 535. Vattimian.  
*Thymus Acinos* 536. Rarmynta.  
*Scutellaria galericulata* 538.  
*Prunella vulgaris* 540. (gräs.)  
*Rhinanthus Cristagal.* 542. Skaller.  
*Euphrasia officinalis* 543. Ögonröst.  
*Euphras. Odontites* 544.  
*Melampyrum cristatum* 545.  
*Melamp. pratense* 548.  
*Pedicularis palustr.* 551. Skonak. Rågg.  
*Anthriscinum Linaria* 557. Slugblomster.  
*Scrophularia nodosa* 560. Glendört.  
*Linnaea borealis* 562. Linnei ört.  
*Myagrum sativum* 564. Röstfåring.  
*Subularia aquatica* 566.  
*Draba verna* 567. Røglomma.  
*Lepidium ruderal* 572.  
*Thlaspi arvense* 574. Penningegräs.  
*Thlaspi bursa pastoris* 576. Wåldyner.  
*Cardamine pratensis* 585. Ångkrasse.  
*Cardamin. amara* 586. Backkrasse.  
*Sisymbrium Nasturtium aquat.* 592.  
*Sisymb. amphibium* 593. Riållkrasse.  
*Sisymb. Sophia* 595. Stillfrö.  
*Erysimum barbarea* 599. Winterkrasse.  
*Erysimum cheirantoides* 601.  
*Arabis thaliana* 605.  
*Turritis glabra* 606.  
*Turritis hirsuta* 607.  
*Brassica campestris* 608. Åfektåhl.  
*Sinapis arvensis* 610. Åfersenap.  
*Geranium sylvaticum* 617. Storknåsl.  
*Geranium robertianum* 619.



Geranium cicutarium 623.  
 Malva rotundifolia 626. Rattost.  
 Fumaria officinalis 630. Jordost.  
 Orobus vernus 641. Kråfsårter.  
 Orobus tuberosus 642. Gidsmat.  
 Lathyrus sylvestris 644.  
 Lathyrus pratensis 647. Gigalsårter.  
 Lathyrus palustris 648.  
 Vicia sylvatica 650.  
 Vicia sepium 651. Tranårter.  
 Vicia Cracca 652. Musårter.  
 Ervum tetraspermum 655.  
 Ervum hirsutum 656.  
 Astragalus uralensis 660.  
 Trifolium hybridum 664.  
 Trifol. repens 695. Svitwåpling.  
 Trifol. pratense 666. Rödåpling.  
 Trifol. arvense 668. Glågrås.  
 Trifol. agrarium 671. Gullkulla.  
 Trifol. procumbens 673.  
 Lotus corniculata 675. Råringetånder.  
 Hypericum quadrangulum 679. Mans-  
 blod.  
 Hyperic. perforatum 680. Johannisört.  
 Sonchus arvensis 687. Fettistel.  
 Sonchus oleraceus 688. Mölktistel.  
 Leontodon Taraxacum 693. Smör-  
 blomster.  
 Leontodon autumnale 695. Mölk-  
 blomster.  
 Hieracium Pilosella 697. Musörön.  
 Hierac. Auricula 699.  
 Hierac. pratense 700.  
 Hierac. murorum 701.  
 Hierac. paludosum 702.  
 Hierac. umbellatum 704.  
 Crepis tectorum 705.  
 Hypochaeris maculata 798. Gruetåhl.  
 Lapsana communis 710.  
 Arctium Lappa 712. Rårborrar.

Serratula arvensis. 715. Åkertistel.  
 Carduus lanceolatus 716. Tistel.  
 Carduus crispus 719.  
 Carduus palustris 720. Rårtistel.  
 Carduus heterophyllus 721. Dorskat.  
 Bidens tripartita 726. Brunstär.  
 Bidens cernua 727.  
 Tanacetum vulgare 730. Rensana.  
 Artemisia vulgaris 731. Gråbo.  
 Artemisia Absinthium 735. Målder.  
 Gnaphalium dioicum 736. Råttfötter.  
 Gnaphalium sylvaticum 739.  
 Gnaphalium uliginosum 740.  
 Erigeron acris 741.  
 Tussilago Farfara 743. Råstbof.  
 Senecio vulgaris 747. Blodgrås.  
 Solidago Virgaurea 754. Jungfrur.  
 Inula salicina 759. Råttfötter.  
 Chrysanthemum Leucanthemum 763.  
 Prästfrage.  
 Matricaria Chamomilla 764. Svitört.  
 Matricaria inodora 765. Edergrås.  
 Anthemis Cotula 767. Surkullor.  
 Anthemis arvensis 768.  
 Anthemis tinctoria 769. Letblomster.  
 Achillea Millefolium 770. Rållåta.  
 Achillea Ptarmica 771.  
 Centaurea Scabiosa 773. Storbuswud.  
 Centaur. Iacea 774. Rattar.  
 Centaur. phrygia 775.  
 Centaurea Cyanus 776. Blåflett.  
 Filago montana 780.  
 Lobelia Dortmanna 783. Rugegrås.  
 Viola canina 785. Skogsfioler.  
 Viola palustris 776. Rårtfioler.  
 Viola hirta 788. Buskfioler.  
 Viola tricolor 791. Styrsmorsfioler.  
 Impatiens noli tangere 792. Spring.  
 Orchis bifolia 793. Ståndpers. (Korn.  
 Orchis conopsea 799.

- Orchis maculata* 800. Jungf. Marie.  
*Satyrion repens* 807. (band.  
*Ophrys ovata* 808.  
*Scrapias Heliborine* 819.  
*Galla palustris* 822. Måf.  
*Lemna polyrrhiza* 825. Andmat.  
*Lemna trisulca* 828.  
*Typha angustifolia* 829. Rafsweldun.  
*Sparganium erectum* 831. Träggian.  
*Spargan. natans* 832. Flotagräs.  
*Carex pulicaris* 834. Loppstarr.  
*Carex uliginosa* 836. Myrstarr.  
*Carex vulpina* 838. Råstarr.  
*Carex pallescens* 852. Blekstarr.  
*Carex panicea* 853. Givstarr.  
*Carex acuta* 857. Blåstarr.  
*Betula alba* 859. Björk.  
*Betula nana* 860. Fredagsbjörk.  
*Betula Alnus* 861. Ahl.  
*Urtica urens* 862. Eternåsla.  
*Urtica dioica* 863. Brännåsla.  
*Myriophyllum spicatum* 867.  
*Sagittaria sagittifolia* 869.  
*Corylus Avellana* 873. Käffel.  
*Pinus sylvestris* 874. Tall.  
*Pinus Abies* 875. Gran.  
*Salix pentandra* 839. Jolstev.  
*Salix fragilis* 883. Pihl.  
*Salix incubacea* 895.  
*Salix caprea* 900. Sälk.  
*Salix cinerea* 902. Gråvide.  
*Empetrum nigrum* 904. Råttis.  
*Myrica Gale* 907. Pors.  
*Humulus Lupulus* 908. Humle.  
*Populus tremula* 909. Asp.  
*Hydrocharis Morlus rana* 914.  
*Juncus communis* 915. En.  
*Helcus odoratus* 918. Myllgräs.  
*Arriplex patula* 922. Gullfrö.  
*Acer Platanoides* 924. Lönn.  
*Fraxinus excelsior* 926. Alf.  
*Equisetum sylvatic.* 927. Håstgröning.  
*Equisetum arvense* 928. Råstumpa.  
*Equisetum palustre* 929. Ronegräs.  
*Equisetum fluviatile* 930. Ståkar.  
*Equisetum hyemale* 931. Skåste.  
*Osmunda Lunaria* 934.  
*Osmunda Struthiopteris* 935.  
*Achrostichum ilvense* 938.  
*Pteris aquilina* 940. Örmunkr.  
*Aspidium Trichomanes* 942.  
*Polypodium vulgare* 944. Stensöta.  
*Polypodium Filix mas* 946. Tråjon.  
*Lycopodium clavatum* 852. Matte-  
 (gräs.  
*Lycopodium Selaginoides* 953.  
*Lycopod. annuinum* 956. Råstgräs.  
*Lycopodium complanatum.* 958.  
 Jänna.  
*Sphagnum palustre* 959. Rödmosa.  
*Fontinalis antipyretica* 961.  
*Splachnum ampullaceum* 965.  
*Polytrichum commune* 966. Båsen-  
 måsa.

De Örtor, som Inwånarena weta at, antingen til läkedom eller i hushållert nyttia, äro bland andra följande: Saften af Jordbär (*Fragaria vesca*) lägges i ögon, ut hwilcka det lika som ständigt hettar; detta skär wähl i förstone, men lifar sedan. En sticka af Try (*Lonicera xylosteum*)

loffeum) bränd uti en Silfversked, och oljan, som satt sig i stället, lagt uppå de ögons läck, som hafwa hinna, har ofta hulpt. För Swulster brukas *Waternarf* (*Alfne media*), hwilket bindes på, och säges draga ut heftan. Item färet bönas med hela örten af *Ringblomma*. *Ringblommor* knådade i färikke smör, brukas emot blånader och allehanda får. *Jungfruwät* (*Polygonum Hydropiper*) stötes med salt, och krames genom en duk, smörjes på de får, som hafwa dödt kött. Sönderflötta *Hampfrö* kokas wäl med grädda, hwartil lägges salt, och den olja som då stadnar på, när kittelen är tagen ifrån elden, smörjes med särdeles nytta på brända får. Emot hosta taga bönderna in i warmt dricka 9. stycken *Kiällarbalsbär*: Item *Hampfrö* eller kumin rökes i en ny pipa. Swårt bröst cures med *Hyperici* knoppar, tagne Johannis tid, af hwilcka 4. delar och 2. delar *Bomolja* lägges i et glas, som bör stå för elden tils det blir blödrött, hwilcket sedan intages i dricka. Med *hypericum* och *Gräbo* bönes Etterhölder. *Hyperici* knoppar, Grodblad och sönderstött lack, tages in med dricka emot Rödsoten. Emot samma brukas ock sönderstötte *Tormentille* rötter intagne i bränwin. Item *Ahlbark* kokad med *Gietemiölek* och lagen drucken warmt. För froffen gifs in i bränwin 9. eller 27. stycken wähl skalade och til pulfwer sönderstötte *Kiällarhalsbär*; men detta tyckes dock vara et något äfwentyrligt botemedel. Igenom *Roswars* ätande och sot mjölks pådrickande, cures en swår halsbränna. Kokade *Rensans* knoppar i miölek, gifs in åt barnen emot maskar. Tandwårk fördrifwes med saften af *Cicuta* lagd på tänderna. Mot samma brukas ock af diu riket *Ormiöl*, som rökes med en ny pipa. Obs. Ormen bör vara ihjälslagen på wintertalen, eller äminstone förän Giöken höres om Wären. Straxt efter det Ormen slungit enom, twättas och gnides stället rätt wäl med rent watn, hwilcket straxt utdrifwer förgiften och

bru.



brukas här allmänt med mycken nytta. Af Rönbär, hwilket ärcas och söndermalas, samt blandas med liter Kornmjöl, brännes med fördel rätt godt bränwin. Bränwinet utkryddas här med roten af *Pimpinella*, *Tormentilla*, *convallaria* och Tallstruntar. Dricat göres wälsmakeligt med *Hallonbröd*, hwilket hänges med trä i Tunnan Bladen af *Hyoscyamus* och *Tussilago*, samt Tunder och skalad Enebarek brukas af allmogen i nödfall för Tobak. Allmogens qwinfolk färga här gult med Jämna (*Lycopodium Complanatum*) genom tilsats af alen och Biörklöf. Med rötterna af *Galium Boreale* färgas rödt, och med *Renfana* samt *Säfax* grönt.

## §. 14.

## Om Landtmannens utskylde, Bygnad, Hushållning och närings medel.

**A** F alla Landtmanna waror, hwarmed pengar skaffas til Krona- och andra utlagors afbördande, utgör spannemålen här i Soknen det största quantum; och när den trytet, som nu i desse 2:ne åren skedd, då Spannemålen i Tawastland kåstadt 9. å 10. daler Smt runnan, så äro störste delen mehr än rädlöse. Dock äro Lin, Hampa och Humla ätwen de persedlar, som en del med fördel kan affätta til Städerna, hwilcka då föryttras anten på Trettondedags marknaden i Tawastehus, eller ock förslas de til de uti 6. §. omnämde Städer.

Om Soknens utskylde, och hwartil de äro anordnade, kan af följande inhämtas, som min gode Sokneman Herr Härads Bokhållaren GABR. BOMBERG mig benägit meddelat.

Hauho Pastorat inbegriper i sig efter Jordeboken twenne Sochnar nemligen Hauho och Tulos, som hafwa särskilte underwisningar, och bestå af 292. hela och  $\frac{1}{2}$  hemman, samt 173.  $\frac{1}{2}$  mantal, efter förmedlingarne, hwar på man ingen esterrättelse i häradet äger, samt utgjöra och ränta med Jor-

deboks och mantals räntorne tillsammans en Summa stor 6340. dal. 25 öre Smt, hwaraf följande hemman går til afkortning, såsom Adelens Frälse Säterier 4. hemman  $6\frac{2}{3}$  mantal, som inga urgifter påføres i de senare årens Jordböcker, hwar efter sedan qwarblifwer  $288\frac{1}{2}$  hemman och  $166\frac{2}{3}$  Mantal behållit, som til följande stater äro indelte och anordnade nämligen;

			Hemman	Mantal	Silfwermynt
Lands Stater	-	$8\frac{1}{2}$ 3 $\frac{1}{2}$	131	22	
Nylands och Tawastehus läns Dragone Regem. med Sairjala Konungsgård	168.	$106\frac{1}{2}$	3904	12	
Säteries friheten på förrestade Säterier med Officerare Boställen belöper til	-	17	20		
Tawastehus läns Infanterie Regemente	45.	$23\frac{1}{2}$	843	27	
Säteries friheten på Officerare Boställen	-	2	29		
Knechternes hemkals hemman och räntor	40.	$19\frac{3}{4}$	807	22	
Cappellans Bohlen	2.	$1\frac{1}{2}$	33	13	
			264 $\frac{1}{2}$	153 $\frac{1}{2}$	5751:17.

### Cronan Behållit

Oindelte hemman och räntor	-	4.	$2\frac{1}{8}$ .	63: 21.
Prästerne utlagor	-	-	-	53: 6.
Extraordinarie Räntor ne af indelte hemman bestående i boskaps penningar och Slåtshielpen.	-	-	-	428: 21.
D:o af Frälse hemmanen	20.	II.	$1\frac{1}{2}$ .	39: 6.
Än af nya Cappellans Bolen	-	-	-	4: 18.
				24 13 $\frac{5}{8}$ 589: 8.

Summa  $188\frac{1}{2}$  166 $\frac{2}{3}$  6340:25.

If från detta Pastorat utgår Mantals penningar efter				Silfver- mynt
1755 års Mantals längd af				
421 Personer	å 24 öre Smt	315: 24.		
149 Personer	å 16 öre Smt	74: 16.		
1067 Personer	å 12 öre Smt	400: 4.	790: 12.	
Efter samma åhrs Mantals längd belöper Lagmans och				
Härads höfdinge räntan af 413 Matlag å 18 öre	-	-	232: 10.	
Glärnings öhren af Sochnens Handtwärkare up- tages och beräknas til	-	-	-	3.
Löhn och Betalnings Afgiften belöper efter åfwan- nemde års Mantals längd til	-	-	652: 21 $\frac{1}{2}$	
Stockholms Släts Byggnings hielpen sammaledes	-	-	257: 12.	
Allmänna Personliga Afgiften uptages och be- räknas til	-	-	1264:	
Brännewins Accisen	-	-	248: 16.	
Bewillnings afgiften	-	-	582: 9.	
Thée Afgiften	-	-	2:	
Tobaks dito	-	-	88:	
Puder dito	-	-	4: 24.	
Chaise dito	-	-	2:	2201: 17.
Tijonde Spannmålen, som är ständigt, importerar År- ligen för detta Pastorat				325 T: r 19 C.
Qwarntull Spannmålen belöper åfwen til				16 T: r 23 $\frac{1}{2}$
Tillsammans				342 T: r 12 $\frac{1}{2}$ C.
Hwaraf belöper Kyrckioherde Tijonden eller Ter- tialen af the förstnämde				325 T: r 19 C. til 108: 16 $\frac{1}{2}$
Kyrckiors Wijnsfäd	-	-	16:	
Probste Tunnan	-	-	1:	
Tawastehus läns Infanterie Regemente samt				
Scholæstaten i Tawastehus innehafver til	-	-	197: 16.	
Cronan behållit	-	-	19: 10.	
som gör tilhopa				342 T: r 12 $\frac{1}{2}$ C.
Alle desse räntor äro efter 1755 åhrs detta Härads Räkenfkapet				Utdrag
uptagne och beräknade.				



Utdrag af nedre Hållola Härad's 1755 Års Mantals  
längd Nemligen:

	Personer.			Vårdar	Wardnör	Mgar	Sonhufvur	Dängar	Siner och Pigor	Döttrar och Pigor	Rökeralot
	å 24 ;	å 16 ;	å 12 ;								
Hauho Sochn	239	85	411	210	219	5	5	145	192	169	
Tuulos Sochn	93	23	382	140	143	4	9	97	107	145	
Luopiois Capell	89	41	274	91	106	2	4	102	99	99	
Summa	421	149	1067	441	468	11	18	344	398	413	

*Husbyggnaden* är här merendels wacker, och i åtskilligt  
skild ifrån andra orters. En stor del af Allmogen lägga en  
färdeles heder deruti, at hafwa kringbygde Man- och La-  
dugårdar, och upfatta långt flere hus, än lag förmår. En  
någorlunda förmögen bondegård består härstädes merendels  
af följande hus. Flere Pörten eller Rökhus med sina för-  
stugor; en liten stuga med fönster, til hwilka en och hwar  
redan börja lägga sig, emedan de ock äro wida bättre än  
Pörten, hwilcka sidstnämde här byggas som badstufwor, al-  
lenast med et tak, försedde med 3 å 4 gluggar, hwilcka  
med brädlappar igenslutas, och ugn utan korstens pipa,  
som förorsaka stor olägenhet wid hufets eldande, emedan  
de helt och hålne upfylles med rök; dock finnas här ock  
Pörten, som hafwa mellan-tak, och et hål mit i taket, för-  
sedt med en lucka, (*Räppänä* kallad,) hwarigenom röken går  
ut. Badstuga, Mälthus, (dessa brukas af få, emedan mäl-  
stadelen både bada och mälta i sina Pörten.) Stegerhus,  
3 å 4 bodar, wisthus, lider, Stall, flere Rijor och Rila-  
dor (ty Loga brukas här af få,) Agnhus, flere Fåhus, Giet-  
Får- och Swinhus, med sina lador och åtskilligt dy-  
likt. Häraf kan ses, huru stor wäldswärkan, genom en öf-

werflödig husbyggnad, här föröfwas på Skogen, hwilken kunde mycket indragas, om windar gjordes öfwer wånings rummen, Loft öfwer bodarne och skullar öfwer fahusen, hwilket borde allestädes skie, til at dermed ei allenast spara timmer, näfwer, takweds-fläckar och annat, som onödigt används, när flere bodar bygges utan Loft, och färskilta foderlador wid fahuset, utan ock dagswärcken, hwilcka häldre borde användas til jordens upodlande, åker och ängs förbättrande, än til en fälsng husbyggnad.

Såsom soknens allmoge förfärdiga at sig sielfwa både husgeråds saker och annat som de tarfwa i hushållet, så behöfwa de ei heller flere Handtwärckare än 2 Skräddare och 1 Wäfware med deras drengar; Ty skor gör bonden sielf. Här är knapt någon bondeqwinna, som icke kan wäfwä gröfre och finare lärster, walmar, blaggarn och andra wackra wäfnader, och det nu mera ei allenast til nödtrorftiga kläder för hushållet, utan ock til salu. Nu hafwa ock härstädes åtskilliga af Soknens förnämare lagt sig på wackra wäfnader, och gådt så högt, at de redan wäfwä åtskilliga drällar, wackra fängträcken, fint walmar, som skickas til städerne, at undergå stamp, öfwerfärning, präffande och färgande, Flaneltyger, et slags notkin och åtskilliga slags med wackra färgor wäl wäfwä fyrskäftiga halfylle tyger, hwilcka i godhet ei estergifwa Kalminker, som köpas ifrån städerne, och åtskilligt dylikt. Så framt högfärden, yppigheten och andras efterapande i klädesdräkten (hwilken här så tiltagit, at den ock redan trängt sig i de nedrigares kojor, och mången skattar prål för mer än maten) ei skul le föranlåta många, at gå klädde med Manufacturs tilwerkningar, så kunde ock många redan gå lika hederligen klädde med de af egne rå ämnen tilwärcerade tyger.

Inwånarena rätta här sit arbete efter de fyra årstiderna. Om Wären fysselfättes landeman med kastweds huggande til hela året, husens uptimrande, Åkrars dikande, gärdesgårdars

dars upsfäctiande, åkrens beredande til Wårwäxt, Swediers huggande och brännande, Tiärubrännande, näfwer- och bast fläende, ängars rödiande, Fiskebragders i fländ fäctjande, fiskande och mera dylikt. Om Sommaren hafwa de at giöra med Trädesåkrars plöjande och befäende, samt höbärgningen och fädens insamlande. Hösten sysselsätter dem ännu med fädens, Roswors och andra fruchters insamlande, samt Linets och Hampans bråkande ifrån skäf och annan orenlighet. Om Winteren förfärdiga och giöra de sina körslslädar, fiskebragder, åkerredskap, allahanda Träkäril och Pärter, hwarmed de lysa sig hela Winteren, samt draga och frambringa hem Brän- och Rije-wed, Timmer, och släpa spannmål och andra Landtmanna waror til städerne.

Inwånarena härstädes hafwa någorlunda sin tilbörliga bärgning och föda genom jordbruket och boskaps skötslen; men wore deras oeconomie något bättre inrättad, och at Farfars sed ei wore mängens rättelnöre, så kunde de må länge bättre, än som sker; ty så länge de ei mera winlägga sig at häfda och ansa sin åker och äng, så kunna de ej heller hinna til större wälmåga, än deri de nu befinnas. Hos dem är här öfweralt wanligt at äta 4. mål om dagen, och brukas til bröd intet annat än rena fäden; dock nödgas de fattigare blanda sit bröd med stamp och misne eller mäsmiöl. Til säfwel och supanmat bruka de mest salt fisk, ärter, Gröt, Ros-kål- och miölwällingar; Ty fläsk, kött och Smör räcker här fallen för bonden, utan brukas allenast wid Gästebud och Helgedagars firande, och om sommaren medan skördeanden påstår, och så länge han om Hösten tröfkar sin fäd. Om Sommaren föda de sig dock med färsk fisk, sur miölk och andra landets frukter, och om Hösten mest med rot- och hufwudkål, samt hetrofwor, hwilcka här tilredes på 2:nehanda sätt, anten i jorden eller ock i så-



ar. Om bonden ej är alt för fattig, hushållar han så, at han ock kan hafwa bränwin och dricka wid förenemde tillfällen, då han skal lefwa något bättre, fast han derimellan håller sig mäst wid wattenämbaret.

§. 15.

Om Inwånarens krops- och sinnes beskaffenhet, klådebonad, barnaupfostran och sedwånor.

**I**nwånarena härstädes äro merendels af en medelmåttig statur, och fast de ej äro mycket långa, så hafwa de dock en god styrcka, samt äga stadiga och starcka lemmar, som ei twigta för alla anstötter. Til utseendet äro de mäst alfwarsamma, menlöse, kärliche, muntre, och äga af urålder det loford, at de altid hafwa å daga lagt sig hyfa en synnerlig och oförkränkt trohet, wördnad och lydnamot sin Öfwerhet, samt mycken kärlek emot sina Själsförfjäre. Öfwer alt äro de af bågge könen et mycket fromt och godt folk, och i alt arbete samt mödosamma wärf och förrätningar jdoge, trägne och oförtrutne. Uti sine hus äro de snygge, i mat och kläder måttelige, i handel och wandel upriktige och redelige. Mot fremmande finnes de wara wänlige, tienstaktige och gode gästgifware, samt inbördes och sins emellan hielpsamme och enhällige. I umgänge äro de nöfsamma, höflige och tåmmeligen beleswade, (som af en bonde kan fordras,) och mot sina förmän höfsamma. De äro ock ganska handslöge, samt wisa prof af konst och skickelighet wid yxans och bilans förande til slögd, och äro någre i synnerhet mycket fallne til det, som snickare arbete kallas. Uti fordna tider hafwa wäl åtskilliga widskkepeller warit hos folket nog öfliga; (och tör hända hos någon enda ännu brukelige,) men blifwit doch nu igenom

nom Lärarens ofsparda möda och arbetsfärdighet så godt som aldeles utrotade och afskaffade.

Allmogens *Klädedrägt*, som de nu bruka, är mycket ändrad ifrån den de förr burit. Hos de gamla är den ännu mycket enfaldig, men dock allvarlig och anständig. I stället för det Manfolken tillförene gingo klädda med vida och långa walmars räckar, och i stället för taskor hade blot en öppning i råkfodret, gå de nu klädda uti lifräckar och wästar, gjorde af kläde eller walmar, och försedde med knappar och fickor, bärandes derjemte långa och vida benkläder af samskat skinn. Om Sommaren bruka de fällan under racken annat än et lifstycke, och om vinteren anten en wäst eller färskinspås, ombunden med et bälte. I hwar dags arbete betiena de sig af sina Blaggarns öfwerfkiortor, (*Meckor* kallade) under hwilcka de om Vinteren bruka pås eller något annat. Om Sommaren gå de mäst i arbete med näfwerfkor, och om Vinteren med Passor, eller ock af färskinslappar samt gamla ullstrumpor giorda tåssor (*Tallucat* kallad.) Til hufwudbonad bruka de anten hattar eller ock runda klädes - samt af hvitt eller grått ulgarn stickade möffor. Qwinnekönets klädebonad, som de om söndagarne draga, är klädes - Reggarns - och hwita walmars Tröjor, röda klädes kiortlar, eller ock af någon annan färg, Möffor af allehanda tyg, silkesband och halsdukar, samt snäfwä hwita förkläden. De ogifta gå mäst om Sommaren med Kalminks lifstycken, och walk, hwilcken prydes med allehanda silkes band, och annat slikt glitter, samt med höga hwita och med spets försedda hufwudkläden, hwilka med et silkes band omkringbindas m. m.

*Barna - upfostran* är här mycket slät. Så länge barnen äro unga, gå de i wall både med får och annan sädrift, men sedan gossen hunnit til 10. å 12. års ålder, öfwas han mer och mer, (sedan han något lärdt i sin Christendom,) uti åker-

åkerbruk, husbyggnad och underwises at göra åkerredskap, kiörfläddor, kärror och allahanda tråkäril, samt något underrättas i fiskeri, diur- och fogelfänge. Men flickan äter, så snart hon kan göra något gagn, öfwas hon, näst Gudsfruktan, uti spinnande, tyende, wäfwande och garns färgande m. m. Men wid tiltagande ålder, begynner hon at, under ledighet från annat arbete, sticka strumpor och wantar, och förfärdigar årligen några par, dem hon sedan på sin hedersdag anwänder til gåfwor åt gästerna.

Såsom alla landsorter, ja ock nästan alla Soknar härstädes, hafwa sina egna maneer och seder, så är ock det en sed härstädes, at på backar och högder om Pingest, Johannis och Mariæ nätterne bränna eldar, hwilcka med flit göras så stora, at de skola lysa öfwer hela Soken, och under det elden brinner, roar ungdomen sig med åtskilliga lekar. Om högtidsdagarne roar ungdomen sig ännu med dantfande och andra lofliga lekar, men de fordnas Julbock och annat sådant är nu redan mäkt aflagt. Allhelgona dag är Moderkyrkio - och Luopiois Capells boers kyrkiofest, men Tulois boer hafwa i det stället utwalt Brigitts mäffan. Dessa dagar firar bonden högtideligen.

Innan man lemnar denna Soken, tyckes äfwen skyldigheten fordra, at til slut införa nedanstående utdrag öfwer födda, döda och wigda, emedan man deraf kan dömma om Församlingens til- eller aftagande. Kyrkoböckerne utwisa, (fast de äro något orediga,) at för 70. å 80. år tillbaka, har i denne Socken blifwit födde öfwer 80. å 90. barn; Men nu gifwa Kyrkio Tabellerne ois wid handen, at denna tiden födas årligen 180., 200. och deröfwer, som af följande Förtäkning närmare kan inhämtas.

Födda



Förteckning på födda, döda och wigde i Hauho Sökn

År	Födda.			Döda.			Wigde.
	Gif- tar.	Flic- kor.	Summa	Man- kon.	Qvin- kon.	Sum- ma.	Par.
1749.	74.	85.	159.	55.	66.	121.	38.
1750.	77.	86.	163.	48.	58.	106.	52.
1751.	101.	104.	205.	41.	52.	93.	34.
1752.	90.	86.	176.	48.	49.	97.	56.
1753.	100.	83.	183.	53.	60.	113.	50.
1754.	91.	92.	183.	111.	125.	236.	53.
1755.	105.	114.	219.	65.	84.	149.	35.
Summa	638.	650.	1288.	431.	494.	925.	318.

Inwånarens antal för Åren

	Man- kon.	Qvin- kon.	Summa
1749.	2262.	2521.	4783.
1750.	2281.	2474.	4755.
1751.	2324.	2569.	4893.
1754.	2318.	2581.	4899.

Så framt inwånarena ei blifwa af fälsamma Siukdomar eller någon fahrfor anhäftade och ansatte, befinnas de muntre, friska och lifaktige. De mäst förefallande siukdomar, som här plåga och tid efter annan hädanrycka mycket folk, äro koppor och mässing, okänd barnsiuka, Hetsigfeber, håll och sting, ålderdom och bräcklighet. Om ortens sundhet kunna wi ock sluta deraf, at inwånarena ei allenast hinna til 60. å 70. år, utan ock til 80., 90. och deröfwer.

Således har jag, Benägne Läfare, med mera willighet än förmåga budit til, at efter löfwen affskildra min födelse ort i anseende til dess hushållning. Här kunde wäl ännu mycket anföras, såsom om inwånarens Spådomar eller tekn til

tilkommande wäderlek, som de taga utaf nordlyfningar, Cometer, Wäderfolar, Mänringar och af andra, samt hwad tankar de hyfa om Lyktgubbar och Stiernefcott, Liungel-dar, åskekilar eller Thorwiggas med åtskilligt annat; Men som arbetet emot förmodan wäxt mig under händerna, så har mina omständigheter pålagt mig, at gå denna gången det förbi, dock, om denn Högste Förfynen så behagar, och mit öde framdeles winner 'et blidare utseende, skal jag lemna det allmänna del af alt det, som nu är, i brist af tid och tilfälle, utelemnadt. Emedlertid behagar den B.

L, uptaga dessa omogna samlingar öfwer min födelse ort, såsom et prof af mit upfåt, at wilja tiena det allmänna.

G. A. Ä.

